

Österreichische Nationalbibliothek
+Z224836001

Zale od Igrane

EPIČKO-PUČKA PJESMA

IZVEO

Grgo Urlić-Ivanović.

U ZAGREBU.
Tiskom Narodnoga Lista
1871.

BLAGOJ USPOMENI

POKOJNIH SOUČENIKA

NA SINJSKOMU UČILIŠTU

V. B....ića i I. S....ća

BILJEG

SRDČENOGA PRIJATELJSTVA

OVAJ PJESANAC

POSVEĆUJEM.

I.

TURČIN.

"Vidi vraga su sedam binjiša,
"Su dva mača, a su dvije krune,
"Praunuka Turkova s koranom!
"Za njim jato prokletoga skota,
"Da opusti zemlju svukoliku,
"Kô skakavac kad polje opusti!

P. Vladika.

Tek s istoka zarudjela zora
A vlašići vinuli k zapadu,
Zakliknula sa Susvjeda[1] vila.
Glasno kliče, razliega se gora
I sinje se potreskuje more,
Sinje more pitoma Primorja:
Glej, nekliče da pozdravlja dana,
Il da mami ribe plieskavice,
Ja! da roči kolu posestrime,
Već da budi na oprez junake,
Junačke su na odugu glave
Na odugu Vjeri-Zavičaju,
Jer je tada nuždno tako bilo.
Biše vrieme kada neman turska
Sa istoka zapad okupila,
Zdunula se u pomamnoj strasti,
Poharala puke i narode,
Poplavila carstva i države,
Svu Jevropu tmina zatamniela,
Razkolništvo, bezvjerje, surovost
Potrapilo, listom posvojilo;
I dok kralji kroz neslogu težku
U ludosti snage prelamahu,
Namamilo krstu ukopicu,
Muratim se u tren slakomilo,
Selimi se i Murati gode,
Muhamedi zavjet ovršuju,
Da opuste taj perivoj svieta,
Nek je leglo prokletomu skotu!
Memed kucnuh na bečkijeh vratih,
I budimska topom razorio;
Bajazet je Mletcim zagrozio;
Sam Biograd odbija čopore;
Već Sulejman Ugarsku podlomi,
I šest putâ mašio se Beča
Nebili se u njem udomio.
Na Mohačkom polju zakopaše
Vladislava i njegovu vojsku,
Jedva Janko da iznese glavu.
Podstrekali velike gradove
I svih sedam uzprednulo kralja,
Pak se jali za porazom vrše,
Zaprli su u Bojanu Turci,
Mletci plaču Cipar i Kandiju,
Vaj! Carigrad pod Turčinom pišti,
Polumjesec ovio ga bliedi,

U tavnilu Mahmedove sjene.
Ruši Mehmed svetinje hrišćanske,
U Sofiji svetogrdje gradi,
Hoće Stambol s Mekom da zamjeni!
Pade Stambol i njegova slava,
Sve da kuka dok sudba dosudi,
Dok Slovjencu cviet za kapom bude,
Cviet za kapom, sunce na Istoku.
Ali žrtva! još to nije dosta
Petnajestog glava Koštantina:
Turčin sielom na hrišćanstvo srće,
Od narodâ pretvarajuć groblje.
Dok Bugarskoj zadnja doba kucnu
Alak turski Balkanom zajeknu,
Krumâ hrabrih i Jašenâ žezlo
Murat dobi u baštinstvo svoje!
Srbin pade na polju Kosovu!
Klonu Bosna u biču razdora,
Proklestvo ju Božje zaušilo;
U Blagaju s otca-ubojstva-kletvom [2]
Na unuku završi proklestvo:
Otac djedu a Vladislav otcu
S gorom mjerom nadoplati daću!
"Oj Bošnjače, jabuka je gorka!
Biraj jade zrcalom povjesti!
Užazno je kad smisliš na Jajce,
Tvrd Bobovac, Jajce i Ključ bieli!
Pa da i to bez sramote bijaħ,
Kajao bi glavu Stjepanovu
Kad ga dželat na direk natuče,
Pobratima Mehmeda uzdarje!„
Bosna pade, red je na Hrvata.
Hrvat gleda tu oluju strašnu,
Da joj samac odoli, odhrhve:
Neda Hrvat ni gledati na se,
Potrgao ubojita koplja,
Vapi Hrvat nazdravicom starom,
Nu jade mu kosnulo nemile
Što doživi ta nesretna Bosna!
Čelik prsa hrvackih junaka
Sakružuje jarostne čopore,
Što blieskaju poljim i prodolim
Buzdohanim, mačim i topovim,
Da zakvače te podvige smjele
I njihova Bana Zrinovića!
Neg Hrvatu sve za rukom pošlo
Da odbije te čopore krvne:
Što hrvacka sablja nesarazi,
Što hrvacka puška nepozoba,
To se sjagmi na Jadransko more;
Zajazili sa četiri strane,
Uzbiesnili biesom paklenijem,
Zavrisnuli konji i konjici,
Dalmatinsko bori se Zagorje,
Lomjavinom zajeknula brda;
I Kotari, gnjezdo sokolovo,
Krv se lije niz dole, niz gore;
Takom biču tko će na put stati?
U alaje na Primorje suču,
Jer jim župno na sokaku bilo,
Pak se kunu i Indžijel roče
Dok je jedan nifer u vezira,
To da jim je u plien postojbina!
Turske čete kao mravinjaci
Poplavile, posvojile redom;
Neima puta, nit rudine meke,
Neima klanca, nit ljuteža tvrda
Gdje se nije kreševo dielilo,
Crna smrt se prostirala listom!
To trajalo za duga zemana:
Trajalo je za dva muška vieka,
Trajalo je i jadi su bili,
Jer se sila pred junaštvom skrši.
Nije šala kad se branit mora
Svoj amanet i svetinja svoja. —
Na zavjetu i majčinu mlieku
I silovne nadbijati Turke
Kao zmije u procjepu gnjevne.

Kostanići, Zale, Tašovići,
Kosovići, knezovi Kačići,
Batošići, Bogopavkovići,
Krkočević, Delimarkovići,
Crnobori i Ivanovići,
Šurivode i Tomaševići,
Pavlovići, s njima Nimičići,
Brkljačići, Kardumarambaša,
Zoranović, bosanski plemići,
Silni vitez Radoš Radatović,
Grubišjević i Vlašić Mihajlo,

Radić, Stanić sa Baškoga-Polja,
Filipović i s njim Medojević,
I vitežka braća Jugovići;
Liepa kita primorskih junaka
Domovini na čast doživila,
Da se diči i da se ponosi,
Dok je Srba i dok je Hrvata!
Na ponos je pleme Jugovićâ[3],
Jer u krugu naših četovodjâ
Vojevaše hrabro i dobitno.
Ogranak su Kosovskih po lvigâ,
Iz korena Jugović Damjana,
Za najmladjim Bogdanova sina.
Od njega se djeca razdvojiše
Na zamaku Srbinske slobode:
Neko desno, neko k jugu krenu,
A ovi se s grada Vučitrna
U Primorje naše doseliše,
Na Viteru gradić sagradiše.
I danas se zidoderi vide,
I danas se priča i nabraja
I pjesma se pjeva i popjeva,
Kako oni amo doseliše,
I grad tvrdi na Viter smjestiše. —
Neg Turčinu ubitačno bilo,
U zô čas se sprema četovanju,
Da savije ukraj mora gnjezdo.
S Biokova dovikuje vila:
"Kanite se na *Ostrožac* trka!
Nesita je u moru grobnica!
Sa Tadijom zareko se Zale,[4]
Vrati će vam žao za sramotu!
A Zale je strašan na poprištu,
Sreća mu je dosad službovala,
I jole je valjan u poćeri,
Kud vas ćera, obzira vam neima.
Umje puto do Popova-polja,
Počitelja, Broćna i Konjicâ;
Znade dobro Livno i Županjac,
Za najbolje Mostar i Ljubuški!„
Pamti vilu od Bosne vezire,
Upamtio i dva i tri puta,
Nebi li mu sreća pomladjila?
Prvom svladan u Bosnu umače!
Drugom, trećom izgubi opanke,
Na Kraljevcu kod Zadvarja lomna,
Sunovrat se u gori sahrani
Bez svojizih trinaijest hiljada
Nek spovjeda kadam Bosanskijem
Kakovi su medjer tamo vuci,
Kako l' turske ukidaju šiške
Na poprištu i u gori ljutoj!
Grdno pašam vojštit dodijalo:
Jao! pomagaj, svetče Mohamede!
Kauri ti barjak oboriše
Sa *tančice* na Norinu kule.
Treba bježat, i ovjekli biegu,
Dok je taka sreća u kušanju
I kolo se na lijevo kreće.
Valjda cieniš nije šale tudjer,
Kad jih doma jedva deset dojde
Od stotine što se u boj spremi,
I to grdno, sakato, ranjeno,
Sve bez brade i bez svoje čalme!
Već spamtili u Primorju kule,
Zapamtili Staze i Dubaca,
Zapamtili Gradca[5] i Rilića,
Zapamtili Prosjeke, Skakove
I nenadnje klance litičevce.
Na Eminu kolo se ovrši,
Palo njima kolo u proklestvo!

Oj Emine, žalostna ti brada,
S bradom dojde a bez brade pojde,
Jer je sjedu ostavi kod mora! —
S jedne mi je da primietim težko
Kroz ta grka i crna doba,
Kad si, Mulo, čama' na Primorju,
Kô ti čami stara kuletina,
Slika prava tvog eminovanja;
Druga sreća mjenula ju nije
Što bi pretvor krivcim i zlikovcim
I što danas mojom postojbinom
U pričam se vuče i provlači,
Kô vukodlak kroz noćno tavnilo,
Kad kaurim nameća nasilje,
Akšam služit, a ćitap učiti,
Pri *Akšamu* zlo ti se desilo,
Kara-Akšam zbroji se na čislo,
Jer Primorci složni i okretni

Teb' Emine zavezaše ruke,
Pak za uzdar Turcim Vrgorčanom
Bosa, zdrava na Saranač daše,
Samo sjedu obriše ti bradu,
Da badava sudija nebija .....
Da badava morem nebekrija ....
S druge mi je da spomenem milo,
Te mimogred uslovim pjesmici,
A na diku zavičaja moga.
Kad okrenem pogled Biokovi,
Što l' se bieli na tom velikanu
Kao zlatna striela na zvoniku?
Kula nije, a stanište nije
Ljudskom stvoru tudjer žića neima
Kad zaduhne sjever u okruti,
Vijar vije čiča, munja križa,
Iz utrobe tutnjava se čuje,
Snieg zapuši, sve u struje vije,
Drugi Olijmp prolomom se ori;
Čim Biokov svoje vitre spiri
Teke da tu i priroda živi!
Neg su tudjer moći blagorodne —
Biljeg Vjere i nabožnih ćuti. —
Jest! tudjer je osvećena crkva,
Kojuno su na vječiti spomen
Naši stari s toga prigodjaja
Sveslavjanskog roda odvjetniku
Jurju svetcu na čast uzdignuli.
S tog i danas o Gjurgjevu danu
Godovno se oponavlja slavlje.
Doka svane bijel dan se rodi,
I ozlati kitnu goru sunce,
Je vidjeti čudo nevidjeno:
Mlado, staro uz goru se prima,
Sa svih stranâ množtvo se sabire,
Da svog Svetca usklici pozdravi,
Da pohodi vitežko ročište
Biokovske vile Milosarke,
Da obnovi bratstvo prvobitno
Pred vitezom svojim zaštitnikom
I pred sjedim sa selâ župnikom.
A kako ti srdcu prijaćuje,
Sva da čuvstva na milinje krene,
Vidjet ljudstvo u jedno sabrano,
Svećenika u odeždam svetim
Kad začati sveto po slovjensku
Po obredu, slovjenskom obretu,
Apoštola svoga Ćire slovo,
Na slovjensku Bogu se moleći,
Po slovjensku Vječnu žrtvu sveteć:
"Slava! slava! u visokih Bogu!
Raduj mi se Gospodu sva zemljo,
I veselo služite Gospodu;
Pred lice mu hodite kličući,
Pripoznajte, da je Gospod Bog naš;
On nas stvori, mi smo njegov narod.
U hram ovdi ulazte sa hvalom,
S toplom hvalom u njegove dvore;
Slavite ga i blagosivajte,
Blag je Gospod, a milost mu vječna,
"Nad narodom izliće se našim".
Tako uzdah iz svijeh srdacâ,
Jedna želja iz svih dušâ kipi
Kao tamnjan ugodna mirisa.
Pa kada se naredalo sveto,
I Božjem se odazvalo glasu,
I narod se u red razrojio;
Glej, prizora, goda i veselja,
Žamor, mikolj, pozdrav, nazovnice,
Nazdravice, ručne odzdravice,
Kumovanja i pobratimovanja:
"Zdrav! živio! veselo mi pobro!
Čestito mi dočeko Gjurgjevo!
Da! radostno sajmu pristupio!
Da slobodnu pjesmu zapjevamo!
Da ujedno svetkujemo slavlje
Jurjev danka, bratskoga sastanka!
Nek odjekne naša Biokòva
Stara gora do sinjega mora,
Sinjeg mora i balkanskih gora,
Ura! slava! ora! zora! ora!!"
Dok udare pjesme i veselje,
I kolo se zavija okrene,
Kolo krene a tambura zvekne,
Gusle gudnu a citare zuknu,
Diple zveknu, dvogrlice jeknu,
Grleći se djevojačkim glasom
Kô vilinskim milotajnim zujom,
Slava ti se slavom ovjenčava,
Stara slava s novijem dogodom,

Razliega se jeka na četvero,
U glas jeka, u glas jedna želja:
"Podaj, Bože, da medju tri mora
Srbijanska uskrisi sloboda:
Daj Bugaru didovinu davnu!
Daj Bošnjaku otčevinu krasnu!
Mučeništvo već je izmučio,
Pet vjekova robstva nabrojio!
Daj nam svima bratimstvo i slogu!
Tvoj će narod tebi vjeran biti,
Vjeru čuvat za Te krvcu ljeti!„

Pošto tako isteklo je vrieme,
Pošto viek se izkosio krvni,
A na zamak zamaklo nasilje,
Nek bi stali oti gorki jadi,
Kojino su uvjek tako težki,
Gdje jih zlobne utitone duše!
"Daj, kaži nam sa Susvjeda vilo,
Komu jutros na prijavi ranoj
Tako gromno pjevku ponamieni;
Jer tvoj pripjev nikad zalud nije,
Ili jade il veselje sluti,
Il junake na bojište budi,
Il junaka da junaka brani,
Jer je vojno u nevolji strašnoj,
Il junaka da siroti nježnoj
Što je turskom sprenula nasilju
Da priskoči dvoru zarobljenu,
Il junaku da četu priprema,
Jer su kule Turci obsjednuli,
Te zbigove primorske slobode,
Oko kulâ tope naperili;
Pa je njima na odugu tvrdu
Preko gore zapratiti Turke,
Il se vjeri odvjerit zakletoj.„
Vila pjeva, gromno, glasovito,
Koga htila, toga sukobila,
Zbudila ga za krvna mejdana,
(A bez krvi taki neputuju)
Nek predvodi ljutoj četi brzoj.
Bože zdravlje, da mi već vidimo,
Kud će četa prija zore rane,
A pred četom junačina glavni
Na čije će ukročiti trage,
Čije li će odrubiti glave.

II.

KNJIGE.

"Drumovi će poželjet Turakâ,
"A Turakâ niegdi biti neće.
"Tako knjige Indžijeli kažu!
P. Vladika.

Kao rubac platna bijeloga,
Glej, putniče, kako ti se divno,
Kad okreneš s Bune ka' sjeveru,
Razkrilio labud na Neretvi:
Na četri se oslonio stuba,
Uznio se dičan, veličanstven
Rek bi alem na carevoj glavi;
Za uzglavje luk ga divni krasi,
Umotvorje Rimskog car-Trajana,
Bieli Mostar, da mu para neima,
Ter obnovljen Tvrdkom Ostojićem,
Kratka slika Bosanskog veličja
I njezina na zamaku slavlja: —
Raznio se pri Bišćanskom polju
Kô na nebu zlatna pahuljica,
Neretva ga u red razdvojila,
A mala ga grli Radobolja;
Ogleda se u dvi vode hladne
Kroz celove sunčanijeh zraka,
Kad s Veleža pozdravi ga sjajno,

Da mu bielo obasjene lice.
Još je Mostar! — al svoj svomu nije,
Jer robuje grišnik u tudjina,
U gluposti, kroz lakome duše,
Što izrodim sinovi se zovu,
Jer se zvanju neozivlju svomu.....
Danas tako, al nastaje vrieme!
Liep je Mostar mladim poturicom,
Krasni su mu dvori i pridvorja,
Bijele se kule i odžaci,
I seraji i mermer-kapije,
I hodaje gospodskih djergjekâ,
Razvedene srčali pendžere,
Okićene svilom i kadifom,
I munare, turske bogomolje,
Kite mi ga i ugledno rese!
Krasne jesu Babićeve kule,
Asanage mlada poturice,
Okićene dibom i seržadim
I timarim kao u vezira:
Sve je krasno u bogatstvu svomu,
Kad bi bio voljan i dovoljan
Na toj sjajnoj svojoj gospoštini,
Ne stečenoj, neg raji otetoj.
Štogod hoće, sve na serbet ima,
"*Al oteto od Boga prokleto*",
Pa joj nije voljan, nit dovoljan:
Neda Asi mirovat proklestvo
Što je palo na njegova djeda,
Kad Alkoran sa Krstom zamjeni;
Pak privrće misli svakojake,
Nebi li se čemu domislio!
Slavu klapi, o junaštvu bunca,
Snuje momče kule po oblacim;
Dok se plaho ničem domislilo,
Hitro skoči, a divit prihvati:
"*Spajiluk se pokraj mora hoće!*"
Pišuć knjigu hitro ponosito.
Kad je Ture bielu napravilo,
Svog mezila putovanju sprema,
Tura njega na kršno Primorje
Odmah na put u čas bez počasa,
A na župu Kačić-Jurić kneza,
Baš na ruke Jurićeve majke.
Ovako joj Asan knjigu piše:
"Oj pomajko, Jurićeva majko [6],
Eto avaz i arzovan lista
Što si druga na Primorju glava,
Zato tebi sitnu knjigu pišem:
Da! i žene kadkad što vrijede,
Pa ti bilo drago jal nebilo. —
More, puštaj pitomo Primorje,
Gdjeno raste loza i maslina,
Zeleni se kô Dubrava kitna,
S pramalića o Gjurgjevu danu,
Da ga paši za jabuku dadem,
A paša će caru čestitomu,
U ljubav je caru omililo!
Meni predi srmali košulje,
Neka znadem, da si mi pokorna!
Tvoja Andja nek bašćaluk sprema,
I izveze tanku sajaliju,
Oko glave zulum čalmu kitnu!
Taki dari ugodni su meni:
Bašćaluk će za bašćaluk doći
Tri nedjelje danâ neće proći!
Pa kad kršno zapremim Primorje,
I sagradim kod Zastroga dvore;
Tebi dat ću *Lovčanj* [7] do Vitera
Za uzdarje po primorskog blaga,
A tvom Niki za čast mušaverstvo
I spajiluk u carevoj vojsci,
Neka junak padišau dvori,
Na milosti haran i poslušan!
No ako mi uzkratiš Primorja,
Sakupit ću silnu tursku vojsku,
Hercegovce te levere ljute,
Do četrnest hiljadâ junakâ,
Na četrnest velikih gjemija,
Su sedamnest velikih topovâ,
Pojurit ću niz Neretvu mutnu,
Utvrdit ću tabor pokraj mora,
Uhvatit ću vode obadvije,
I Studenac i Trsteni vrutak,
I Vodice vrelo zastražiti,
Tud sam dosad stražu stražovao!
Kulu ću ti topom razoriti,
Izkopati do zadnjeg temelja,
Nek joj traga na svijetu neima.
Primorje ću vatrom popaliti,

Tebe staru konjim pogaziti!
Pak odatle do tvrda Igrane
Uhvatit ću Zalu haramiju,
Jer je caru gore dodijao
Nego hajduk Stojan na Kotarim;
Odvešću ga bielu Carigradu,
Da mu care na divanu sudi;
Poliću ga mukam svakojakim,
Meso ću mu rizat na kajiše
Pa ga živa nabiti na kolac,
Nek se vlašćad službovat nauči
I poštovat Turke gospodare.
Nam je raja od Alaha dana
Da nas dvori i da dinu služi,
A do sad smo vlase svrstovali
Vele gordje i puno silnije
Po Srbiji i po Bosni ravnoj,
I vas ćemo, vjera vi je tvrda!
Gotovi smo s vami zaratit se:
Što se Zale po primetih tvrdi,
A od dužda podporu dobiva,
Ino vlašće muti zlokovari,
Na ino mu sprava u potaji,
Ono hule pašće nam u ruke;
Dosta mu je jaka četovanja,
Dosta kvara počinio Turkom,
Zapalio turskih karaulâ,
Oborio tvrdih teføricâ,
Dosta bulâ u crno zavio,
Dosta turskih glavâ odvalio,
Dosta mladih kadâ odvodio!
No i to nam žao nebi bilo,
Neg jih krsti krstom latinskijem;
Pa kad jih je tako občinio,
Umeće jih vlasim za ljubovce
Neka Turkom trag u braku prne!
Još se hvali kaursko kopile,
Da će paši Mostar preoteti,
I nabavit ljute Crnogorce,
Silnog cara s Bosnom zavojštiti!
To bi jedva na šake mu bilo,
Ali nam je kršna turska sila,
Ali nam je *Krnje* i *Zelenka*,
Ali nam je tvrda Ljubuškoga
Štono pali na primorsko more,
Neboji se dužda ni ćesara,
I bedemi Stoca[8] na Bregovi
Gdjeno neima straha ni za dlaku!
A mi jesmo kadri i sposobni,
Dok nas jedan na Bosni imade,
Sve u vojski na gjaure poći.
Čuvat ćemo bijele palanke
A na diljku cieljati kaure,
Sve za čistu vjeru Mahmedovu,
I za turske pogrebene glave!
Bit ćemo se, more, do jednoga.
A kada vas pod mač potratimo,
Spalit ćemo vaše bogomolje,
Gdjeno vlašku Gospu poštujete!
Još te vaše crne kaludjere
Što konopcom tielo bičevaju,
Za vas poste i Alaha mole,
Da nas grdne izkorepi Turke:
Tim kurjacim, vračarim, vidarim
Što svetinju za pare prodaju,
Kao luda djeca vjerujete!
U lik ste jih svetcim pretvorili,
Jer čudesa pri *raspelu* tvore.
A nek b' i to sieme prosjepali,
Bi jim, more, život halalili,
Neg što gore, da se more gore?
Zaklinju vas vašom Gospojinom,
I što nešto vaš veliki odža
Na teftere s Rima pripisuje,
Da Mahmeda svetca pohulite,
Vjerna raja da nam nebudete!
Još kurjaci vaši učitelji,
Kroz vas novo razasiplju sieme,
Da je turski padiša bekrija,
Alah turski nije kô kaurski,
A džamija naša konjušnjica
Pri toj vašoj vlaškoj bogomolji,
Turčin Alâha u mračilu štuje,
A kaurin kroz zrcalo sjajno!
Sve kroz nike knjige starodavne
Što su našem nedosižne umu,
Vašim odžam znatne i prozračne!
Alaš! Kardaš! vidit ćemo, more,
Iz tih knjiga šarolije šarke
Hoće li nos u sol pretvoriti! —

Eto knjiga da joj račun praviš,
Jedno birat, ili drugo valja!
Teb' primanje meni odvraćanje,
Na pripijev, odpjev ti je zvanje!„

Za malo je povremilo vrieme,
Hitra knjiga kâ Lovčanju stignu,
A na ruke Jurićeve majke.
Knjigu prima sjeda zatočnica,
Knjigu štije, al joj se nečudi:
U Turčina vijek hvale dosti,
A junaštva malo je i snage.
Pošto tanku knjigu proučila,
Odmah kiti drugu poprijeko,
Vraćajući šilo za ognjilo:
"Oj posinko, Babiću Asane!
Tvoja sila u divit se zbila!
Tvoja snaga u hartiju pala!
Liepo kitiš kao ženskoj glavi,
Eda bi ju tako ustravio!
Čuješ, Aso, zla mi nedojadi,
Neplaši me prija boja crna.
U har tebi blago i bogastvo,
U har tebi divno pašovanje,
A na sreću zareka junačka!
No čuli me, pašina dostašo,
Da mi daješ polu Bosne ravne,
Da mi daješ sve pašino blago,
Nebi zere odbijo Primorja,
Pa mi svoje narinô koljeno!
Ej, jeda li sreće za kušanja,
Te ako ve sreća ponijela
I čili ste na desnici Turci;
De! hodite, a nekanite se,
A na naše krše jadovane.
Imam i ja do tri čete ljute,
Sve junakâ mrkih biranijeh,
I pred njima glasiti junaci,
Štono za strah nikada neznadu,
A udrit će jer nežale smrti:
Prid prvom je Jurić Nikolica,
Uprav mi je do konja dorastô,
Sve do konja i do oštra gvoždja;
Možda si ga i upamtio, Aso,
Kad podavno lićjaše u Primorje,
Pak ulomi na po puta zube,
Jedva glavom u goru zamače!
Pred drugom je Tomašević Gjuro[9],
I bielobrk Glamuzina Gjako,
Stono ti je bradu ogulio
Na zelenom polju Ljubuškomu,
I na milost pustio te živa!
Pred trećom je Zale vojevoda,
Što te jadna i u javi stravi:
Medjet Turci! hajduk me pogubi!!
A nigdar ga ni vidio niesi,
I tako mi Boga velikoga,
Kad ugledaš Zalu Antičića,
Kakova je namrčena brka,
Kakova je oka orlovita,
Kakova je stasa i obraza,
Biežati ćeš, no pobjeći nećeš,
Moliti ćeš, pomoći ti neće
Dok ti glavu na ledinu svali,
Urun! džin je da ga ni car neima!
I još, čuj me, Babiću Asane,
I dosle su kupile se vojske,
Na stotine barjaci se vili,
I sileni pohodili Turci,
Al Primorja prehodili niesu.
Nećeš ni ti, vjera mi je tvrda!
Drž' se, Aso, neasni se veće,
Još asnuješ, al doasnit nećeš!
Kako pravo, tako doška zdravo!
Kako krivo, tako ti se zbilo!
Jedno od dva, znat ćemo doskora
Kom će ostat i na koncu "Ora„!„

Jedva projde i nedjelja danâ,
Mezil stiže s odpjevom na pjevku;
A doka je proučilo Ture,
Ljuta ga je groza spopadnula.
Jadan Aso podavije bradu,
I crnu je sa zubima grize,
Nebili se valjda domislio?
Ali mu se na ino neprima:
Odmah druge sitne knjige piše
Na dostaše i turske glavare,
Da sve čete za vojsku pripreme,
Brzo knjige zemlju prehodile,

Stižu biele sa rukû na ruke,
Brzo lete od grada do grada.
Prvu piše vojskovodji prvom,
Na koljeno paši Fazli-Paši,
Što je glava na tri tvrda grada
I pašuje nad carevom vojskom.
Drugu šilja bielu Ljubuškomu,
A na ruke Bimbašiću Muji,
I Ahmetu Kurbegović Agi.
Treću šalje do liepa Županjca
I Lijevna pokraj polja ravna,
A na turske redovne glavare.
Što li vele te knjige bijele?

"Neka znadeš, paša gospodaru,
Neka znade tko vjeru imade
U pravoga Muhameda svetca:
Evo su se vlasi sakupili,
Hoće pravo zavojštiti na nas.
U Primorju digli se junaci,
Što su gori nego Crnogorci,
A ljučiji nego Hercegovci.
Pred njimâ je Zale od Igrane,
Silna guja, strašan mejdanžija.
Neg, čujte me, Turci vitezovi:
Da nijesu zalud naše glave,
A molim te, paša gospodine,
Podižimo na okupu vojsku,
Uništimo vlase u zametu.
Ako li jih sad nepokorimo,
Treba poći iz biela Mostara;
Sad smo kadri da jih razprhnemo,
Jer se boje paše Fazli-paše,
I sijelnih Kurbegović-Âgâ,
I njihovih bijesnijeh hata;
Još pobolje gladnih dževerdanâ.
Sakupljajmo našu hrabru vojsku
Na Gabelu, medju Principovu;
A vriedni smo trenom jih polomit
Su četrnest hiljada vojaka,
Na trinajest velikih gjemija,
Su dvadeset velikih topova.
S ovim ćemo zaokupit more
I prevalit Lovčanj u ponore,
Da neprieči buku od Neretve,
A nestravi na Norinu Turke.
Pa ostalo kršno kroz Primorje,
Il Igrane Zali na večeru,
Iz ubaha pogubiti njega!„ —
Pošto knjige dolazile biele
I na turske dospivale ruke,
Puče graja, trka, halabuka,
Kô da tane puščeno već svira;
Da vatrenu dogotove vojsku
Odmah su se u zbor zasunuli.
Još da vidiš grdne surotice,
Koliko su proti Krstu ljuti:
Odmah bojne pokrenuli čete,
Sgrnuli se sa četiri strane,
Sve na okup na Gabelu malu,
A slegló se u alaje redom,
Silna vojska pod opravom pravom,
Sve balije ohole i smione,
Sve topovi, oštrobritke ćorde,
Dževerdani kao vatra živa,
Krivošije, osukani noži,
Da jih vrtiš i tamo i amo;
Zelene se svioni barjaci,
Kô zelena u proliće trava.
Bože mili! silovite vojske,
Da je pošla brda porušiti,
Tri planine izsrijed Primorja,
Sve bi trije mahnuli iz stinâ;
Kamo l' neće Lovčanj oboriti,
Kamo l' neće Zalu pogubiti!

III.

VOJSKA.

"Sijela se o brigove lomi."
P. Vladika (G. V).

No da znamo, kakono je bilo,
I na koje desilo se vrieme,
Crno vrieme, a kroz vijek crni,
Jer je naše zgrnulo grobove,
A svu zemlju krvlju porosilo.
Liepa ti je zelena naranča,
Još je ljepši zumbul i plavenka,
Još je ljepša zamrknula noćca
Na *Brašančev* u jedanest Lipnja,
Na hiljadu i šest još stotina
Četrdeset, punih, šest godinâ;
Pa kako je mila zamrknula
Ljepša bila zora uranila,
A još bolje s *Grabovice*[10] vila,
Kojano je vidočica bila
Kako vojska na Gabelu miče,
Kako l' su je priredili Turci,
I gjemije vodom zaplutale.
Tanko viknu, na žalost te dira,
Ter dozivlje Kačić-Jurić kneza:
"Ustaj, Niko, zla ti zora svieće,
A goreg ćeš dočekati dana:
Eto na te okrenuli Turci!
Pred njima je paša Fazli-Paša,
I dostaša Babiću Asane:
Asan ti je krvolija stara
Da mu neima u zločinstvu para;
Još dva brata dva Kurbegovića
Što su glava Lievnu i Županjcu,
Od starine age Ljubuškomu,
A tvoji su supornici stari.
Da se braniš obranit se nemoš,
Da si soko', pa da imaš krila,
Nebi perje iznielo ti tielo!
Pobiće vas sve i dojednoga!"
U što vilu saslušao kneže,
Neprija mu dojav na plašilo,
Neg joj tiho odgovara skromno:
"Muči vilo, zlo ti dojadilo,
Nestravi me rano brez udara.
I dosad su Turci dohodili,
Al sramotno natrag bi bježali;
I ovi će, vjera ti je stavna,
Da je glavom od Bosne vezire!"
Jedno reče, jedno hitro skoknu,
Udri na se vojničko odjelo,
I pripasa brijatkinju ćordu,
I prituri šarku na ramena,
Pak se baci na vatrena Vranca,
U mah miče preko sedam sela;
Što je brže čete okupio,
Na odjele sve jih razdielio,
Namjestio hrabre arambaše,
Kojim žao poginuti nije,
A spomen jim u Turaka živi
Da jih lako zaboravit neće!
S Drvenika kneza i viteza
Zlapogleda Janka Kostanića;
Od lomnoga sela Zaostroga
Sijedoga Radu Kosovića;
Od Podace sokola na moru,
Taki drugi Delimarkoviću,
A to ti je Viskoviću Miše,
Kakav junak gorapadno-strašan,
Da ti ga je s oka omiriti,
Bi rekao, nebi se poreko,
Drugi, bogme, s Topuzinom Tale!
Sa pitoma Brista na Paklini
Arambašu Matu Crnobora,
I ljutoga *Bjelopavlić Mirka*[11],
Štono turski zboriti umiede,
A umiede uhoditi Turke,
Gradit varku u sried biela dana,
I na tursku udvorit se liepo,
Pa i kavgu gotov zametnuti,
I kroz tabor turski prokrhati,

Srubit glave i desno i lievo.
Od Lovčanja Jovu Andrijaša,
I svojega brata Radojicu;
Od Baćine Tomašević Gjura,
Momka čvrsta kao munja suha;
Boškovića i Vasiljevića
Od koljena Bogopavkovića.
S tvrdih brda Glamuzinu Gjoku,
Sa kršnoga sela Grčenika,
Gdje se legu zmaji i vukovi,
Viju gnjizda orli, sokolovi.
Silan junak Gjoko na popruštu
Na pedeset napadne Turakâ
A po pet jih skruši i uduši,
Pa i medet! priduši jim zadnji!
Tvrdi junak kao stanac tvrdi
U brdimâ, gdje je iznikao,
Družina je arambaši slična,
Opeklice kô litica stiena,
Svedjer spremni poć na tursko pljeno
Na mejdanu strašni i osvetni;
Pa jedali u zgodi prigode,
Eto ti jim sajma u razkolju.
Pošto Jurić četu okupio,
I bijelu pritvrdio kulu,
I bojene tope naperio,
I Lovčanja pregradio svoga,
Odmah zove Gjoku s Grčenika:
“Da si brzo, junačino prava,
Moje krilo, moja desna ruko,
Na prehodu, deh uhodiš Turke,
Posakupi tvoju družinicu,
I zapremaj na Tribunju klanac,
A oprezuj na Višnicu tavnu,
Da se kradom neprokradu Turci;
Jer je Babić stara varalica,
I našim je priviknuo klancim
Pošto su ga bježat naučili.„
U junaka pogovora neima,
A jedva je nešto i čekao;
Mignu okom na pedeset druga,
Odmah krenu kitnoj Žrnovici,
I Tribunjski obkoljuju klanac;
Po dva druga na vidike sprema,
A po pet jih na busiju tura,
Da u nenad neudare Turci,
Da jim nije izprijeka straha.
Maleno je potrajalo vrieme,
Stade jeka mora od istoka,
Kô da ga je zdunula oluja.
Čudile se izza gore vile
Tomu strašnu buku, zalauku,
I čobani na popasku sami,
Još i biele na plandišću ovce;
Ali nije Gjoko i družina,
Jer on čeka gosu sa Neretve,
Pa što čeka, tako se i nada.
Odmah vidje, odmah aber daje
A na kulu na Čistu bijelu;
Kula javlja na Podačku kulu,
A Podaca bielu samostanu
Zaostrogu u kraj tiha mora,
I kaštelu tvrdu Drveniku,
Da se spreme na dočeke Turkom,
Crnim prahom, ili rusim glavam,
Il teškijem i skupijem blagom.
Al da vidiš strašne li divote
Kakove su turske ormanice:
Po dvi tanke zaprujile more,
Kô ždralovi preko neba jasna,
A na čelu velika gjemija,
Rek bi ostrv na debelom moru,
Gordo ljulja i prebija more,
Razkrilila jedra ponosita,
Prosuli se svioni barjaci
Po kotarkam jedrim naporeda.
Mili Bože! diva i liepote!
To brodovlje bojno, ognjevito,
Kad zapluta niz čarobno more,
Uzavrelo ono pod njim sinjo,
Pini, vrvi, skače i uzvija,
A zapadnjak po skorupi rubi;
Zrcali se sa zapada sunce,
S valjonice svake mi oskače
Kô rosica s ružična pupoljka;
Nebo vedro, kao ribno oko,
A po njemu crvenilo sjeva;
Vjetrić dihše, gora romoniše,
Sa gorice krvav odsjev skače
Zapadnjega pri zatonu sunca;

Zemljica se plodna zahodjela
Grozdnom lozom, zelenom maslinom
Milivojnim skitila se cviecem
Kao djeva o svečanom godu!
Bože dragi, prizora li divna!
Da su šajke za pirovna dana,
Vidjeti jih kako vješto kreću
Veslajući nakomice redom,
Kô vojaci na viežbanju vojnu:
No su šajke za strašna mejdana,
Jao kraju gdje se one svrnu!
Sve će pusto poharat imanje
Ti vojaci grdni zlovjednici;
Al i njima dobro biti neće,
Jer će skupo svojim platit glavam.
Gledao jih sa odžaka kneže,
Gledao je, pa je govorio:
"Braćo moja, veli vitez Niko,
Gle, vidite, što vidjeli niste,
Kako će nas pohoditi Turci.
Skanili su na istinu pravu,
Satrgati lozne vinograde,
I masline do Nikolja dana;
Pa i naše zakućiti dvore,
Ovo župno posvojit Primorje,
Grad Makarsku do kršnih Dubaca.
No ćemo jih dočekati tvrdo,
Sve za naše ubavo imanje,
Za vijeru i slobodu svoju:
Zato nam je bit se dugovanje,
S nekrštenim boriti se vragom;
Lijem što je i sudbina prieka
Da se čete redomice suču,
Da se lome o naše bregove,
Naša bo su prsa od čelika.
A sloga je bratska u jedinstvu,
Te Bog hoće, pomoć Djeva sveta,
Sretno ćemo razpuditi Turke! —
Djedâ naših zemlja je slobodna,
Ova zemlja nam je dragociena,
Gdje sisasmo materino mlieko;
Pa što slavnije na bjelomu svietu,
Nju ljubiti, za nju umrijeti?"

Nek pogiblju ti prokleti vrazi,
Čim obale uhvate se tvrde,
Neka grabe uz Primorske strane,
Dobro će jih kula dočekati
I s topovnim tanom pozdraviti;
Neg vidimo, neg se nagledamo
Kamo Gjoko sa družinom krenu?
Nemuči se, čisto da ćeš znati:
Vrli vitez, vješt uhodi klance,
On je hitro popratio šajke,
I vrh Skoka zasjednuo lomna
Na prozvanoj "*Gjokinoj zasjedi*",
Tu je četi lasno stražovati,
I oprezat kud da krenu Turci;
Pa sa ledja napadat oružjem,
Rubit glave ak' ćeš na stotine,
I u kolu sagonjati klete,
Kao soko' crne gavranove;
Pa i u bjeg zapratit balije,
Okupit jih sa četiri strane,
Iz potaje prignati u more,
Nek okuse nekušano pivo.
A ti srećo, uzdrži mu glavu,
Kuda svrne da u zdravo vrne,
Kuda udre, da i prodre Gjoko!

IV.

OKRŠAJ.

"Zeman dojde, treba vojevati,
"Svaki svoje da okaje stare."
P. Vladika (Og. Sr. pj.)

Ele vojska na Gradac se svali,
Zanieknula kao gora gusta:
Crni Turci, kao vrane crne,
Pričepili dole i prisoja,
Uhvatili vode obadvije
I Trstenu i Studenac hladni,
I Vodice vrelo zastražili;
Kô talasi na zemlji se giblju,
A sveli se kao mravinjaci,
Razvili se svioni barjaci,
Razdielila na četvero sila;
Nije šala četrnest hiljada,
Vita koplja kao gora gusta,
I duge se prelivaju diljke,
I sjevaju krivošije ćorde,
A glas bojni razvalili bubnji,
Brda ječe, turski bubnji zveče,
Podjekuje zemlja iz utrobe.
Mili Bože, što će sada biti?
Gdje će soko orla nadhrvati?
Gdje li kula Turke zauzbiti?

Pošto paša razredio vojsku,
Buljumbaše i svoje dostaše,
A naperio jazite topove
Proti bieloj Jurićevoj kuli;
Odmah viknu, kao jelen riknu,
Viknu paša, viknuli dostaši,
A telali na svu vojsku redom:
"Na noge se vitezovi Turci,
A na slavu *dina* i *imana*,
Da junačku sreću pokušamo,
Da hajdučko leglo oborimo!"
Viknu Aso iz debela grla:
"Hairala Jurićeva majko!
Evo tebi posinka Babića,
Je l' bašćaluk Andja zgotovila,
A ti stara čalmu i čakšire?"

Sve na noge, kao munja živa,
Poskočilo za ljuto oružje.
Ala, grdna zalila se vojska!
Stade jeka prisojnih planina,
Stade zveka nožâ i pušakâ,
Stade vika manenih Turakâ,
Turci grnu kô da vuci vrnu,
A s prijeka riknuli topovi,
Sa lijeve udarili strane,
A na juriš sa četiri lića;
Udarili zrnjem iz pušaka,
I brijatkim mesaticam ćordam,
Bubnji zveče a topovi ječe,
Stoji piska ranjenih Turaka;
Kao krupa suho zrnje siplje,
Gvoždje sjeva kao munja živa,
Tu je gnjeva, jauka i muke,
Lomjavine, jeka i trijesa!
Mili Bože, kako kula siplje
Iz dva topa, iz četiri šibe,
A po trista obara pušaka,
Kao gromna puška iz oblaka,
Tvrda kula, da joj para neima,
A tvrdji ju zasjeli junaci.
No topovi založili bojni,
Tvrda zemlja iz utrobe ječi,
Od udara šibâ i topovâ.
Turci grnu a na juriš srnu,
Obdan, obnoć, nigda neprestaju,
Dim se diže gori u visine,
Prhlu zemlju kuli podrovaju;
Pa što ginu, to su ljućji vrazi,
A paši jih ni žaliti nije,
Jer da bije za godinu danâ
Ima čime na Mostaru doći.
Još da vidiš čuda iz ubaha:
Udri Gjoko s prieka iz busije,
A na čador Babića Asana,

Na ravnicu ravnu Ratkovinu,
Nebi li se Ase dohvatio,
Te mu s nova bradu ogulio,
Prvim zajmom a drugim vraćanjem;
Svih pedeset udarili naglo,
Kud nišaju proriedjuju Turci,
Živo sjekuć i desno i lievo,
A nežale što jih krv obljeva;
Leti Gjoko kroz stotinu jada,
A dobri ga neizdaju druzi,
Odasvuda vatra praži živa,
Dosta jim je počinio kvara,
Sam trideset osjekao glavâ;
Pak zamače na svoju zasjedu,
A za boljeg časa i kreševa,
Sve da neće obaliti glavâ,
A sa straga parati krudiju
Kao vuče u sjepave ovce.
Ali tko će sili odoliti,
Tko l' izsjeći nebrojenu vojsku?
Branio se slavni Jurić kneže
Za dvadeset tvrdijeh danakâ,
Kao junak Zrinoviću Bane,
Od crnoga praha pocrnio,
Od živoga ognja izgorio,
U krvi mu zasjerila ćorda
I junačke do ramena ruke;
Něg je sila sili nejednaka,
Tri posjeku a deset jih grne,
Sto ubiju a triesta jih srne;
Pola mu je družbe izginulo,
I tvrdu jim podrovali kulu,
A zidovi svi izrešetani
Od topovâ i strašnih kadorâ!

Po Petrovu uprav sedam srpnja
Biše bieli danak počinuo,
Crna noćca koprenu prostrla,
Silni Turci s boja počinuli
Od juriša i junačkog biesa,
I jer su jim jadi dosta gorki,
Dosta glavnih potratili glavâ,
Koma pola čitave jim vojske!
Proslovio Juriću Nikola
A u svojoj očajanoj kuli,
Pred družinom i staricom majkom,
Radojicom, i Andjašom sekom:
"Oj družino, bojni sokolovi,
Evo tvrdih dvadeset danakâ,
Da krvnike odbijamo naše,
Da ginemo i da boj bijemo,
Strašna boja, takog nikadare;
Nemislite, moji vitezovi,
Da sam vam se tudjer poplašio,
Jer da bijem i godinu danâ,
Nebi mojoj dodijalo glavi,
A da bi njoj i do smrti bilo,
Nebi ćordi uztegnuo maha;
Već je čila u Turakah vojska,
Na mijerno nekane se proći,
A nami je do nevolje prieke
Da na ćordi sreću prokušamo.
Sa tri strane udarimo jedno,
Nebi l' Bog nam sreću podario,
Da jih složni u bjeg okrenemo!
Uzorite moju riječ jaku,
Nebi li se ovdje vitez našo
Da bi vješto prohodio Turke,
I ponio lijest knjige moje
Na Igrane Zali vojevodi,
Nek ja nama skoro u pomoći,
Da u nehar nesijemo glave,
Da junačku uročimo snagu,
Pa što komu podvorilo zdravlje!„
Svi junaci mukom odkazaše,
Al prihvati Bielopavlić *Mirko:*
"Piši knjigu, kneže gospodaru,
Ja ću rano zori uraniti,
Prija neg joj pita pripijeva,
Na javi ću mimohoći stražu,
Zalučiću te levere podle,
I proniću lijest knjige tvoje
Sve do Zale zdravo i čitavo!„
Kada ga je razumio kneže,
Nehvali mu, nit sad hora daje,
Neg prihvaća divit i hartiju;
Odmah prija na bijela lista,
Odmah kiti sitno a čajano,
Kako kiti na čelu mu gledaš,
Svaka misa' na licu se kaže:

"Čuješ, Žale, na Primorju glavo,
Ali neznaš, al nehaješ jole,
Ali ti je ponestalo praha,
Ali su ti dojadili jali,
Te odkaza slavi i mejdanu,
Hljeb i soli pod noge pogazi ?
Evo ima dvadeset danakâ
Da nas silni napadoše Turci,
Jurišajuć vijek bez pristanka;
Sav je Lovčanj vojska pogazila,
Silna vojska kao mravinjaci:
Da udari tuča iz oblaka,
Nebi jedna na zemljicu pala;
Pola mi je družtva izginulo,
Tvrda kula sva izrešetana,
A naše su odveć skupe glave.
Ili sada, ili već nikada!„

V.

PRIMORJE.

"Primorje je misto ponosito,
"Od starine jer je vilovito!„
Milovan (Raz. Ug.)

Divno ti je vilin pogledati,
A milije srdcu prijaćuje
Izpred sebe nizkom ka' zapadu,
Od trobočne na zaljev Neretve
Do pitoma sprema Vrulji Brača,
Biokovskog iz ponora stanca!
Jesti divno oku prošetati,
Sve Primorje bojno razgledati,
Uličilo prirodu čudesnu,
Ka' presjajnom uzdviglo se suncu,
Morskim lukam i uvojnim žalom,
Raznobojnim pretvoreno likom,
Na umake lazam i dolovim
Prostranim se zaglavljujuć skutim;
A nad njime vrletne planine,
Krunisane sjedom Biokovom,
U visinu na domak oblaka,
Krutim vrsim u nebo uprtim,
A nebosklon razvalio krila,
Na stožeru oslanja se tomu;
Zapadno jih pozlaćuje sunce,
Svoje žarke prebacuje trake
A istočno biserom jih zlati;
Biela brda sjetno nanjezana,
Pod bisernim injem jutranjijem
Rujnim zrakom od kraj do kraj sjaju.
Tiho more krajem ga obljeva,
Obale mu gizdaju se dično,
Nasadjene lozom i maslinom,
Zrcale se u bezdanu sinju
Kô djevojka krasna u zrcalo;
A ono ga tihim žuborkanjem
Umijeva kao čedo majka.
Pa svrneš li pogled naokolo,
A gle tamo divna li vidjela:
Sinje more prostrano i ravno,
Razsijani po moru otoci,
Odieveni goricom zelenom,
Oko njih se more igra sinje
U čistomu sjajnom talasanju,
Kô da igra i veselo pjeva!
No dva krasna, kao dva brajena,
Jednim redom skladno kupaju se,
Na doglavju Vis bijeli nikô
Iz pučine, kô polača biela:
A ti su ti davne uzpomene
Hvar glasiti i Brač ponositi;
Oba slavna u slovu povjesti,
Iz vjekovâ prizivlju ti davnih
Dalmatinsku "Oru„ odslovljuju,
Ratoborne Teute slovjenke,
I svog Dmitra latinskog takmaca,

Kad odkaza Rimljaninu robstvo;
I Jeline mati Koštantina
Cesarice svega svieta carstva!
Dvije bašće na debelom moru,
Skitile se travnim zelenilom,
Bijeli jih prekrili varoši
Kô Bojanu utve zlatokrilke;
Razvojeni kolni vinogradi,
Zdumale se gore i šikare,
Viti borik, vlasiti javori
Zapiljili kroz omare guste,
Tajna gora nigda nije sama,
Vijek puna tajna razgovora,
Tiem zapadnjak prošeće se hladni,
Jal ćuh tihi na ranomu jutru
Lakim krilim po livadam krene,
Pa slavulja na čehnavoj grani
Polagano i nježno ga ljulja,
Nek prijane romon potočiću,
Nek zorici navijesti dana,
Milotajne pojeći odpojke,
Na utiehu ranu pohodniku,
Jal čobanu na popasku samu,
Jali teško samohranoj duši
Pod bremenom teška sudbovanja,
Jali srdcu jadnu očajanu,
Očajanu, jali zatravljenu,
Da mu brižnu zavine do dnoca,
Na obnove privrćući ćuti,
Da osladi divote prirode
Što otajstvom Božanska mu slovi!
Dva otoka, dva stara vidoka,
Kad je Hrvat kraljeva' na svietu,
Kad je Hrvat u sužanjstvo pao!
Pak se vini na podnevo preko,
Glej, *Pelienšac* nadvio se kitni [12],
Sjedu glavu u oblake sklapa,
Oko njega vihrovo igrište,
Sprema njemu muklo se talasa,
Nešto šapće, rekô bi ga tiši.
Stara gora, vidočica stara,
Očim poli sve Jadransko more,
Nadvisuje Bosni i Lovćenu,
Sinje more skladno mi ga sklapa,
To valjalo borbe i svesilja,
Kad promisliš davna i nastala
U vrtlogu svieta i promiene,
Dok je sinje valjalo valove
Crnom krvlju i lešinam ljudskim.
Al gle, brajne, vrlije ljepote,
Da kako ti srdcu odsijeva,
Da kako ti odlahnjuje duši
Razgledajuć u razkošju pljeva
Čaroliko to morem Primorje!
Bajno, čarno, rodno i pitomo,
Zaniknulo lozom i maslinom,
A po njemu kô labudi bieli
Do šesnajest prosulo se selâ,
Razcvali se u maslinskom lugu:
Sva priroda od gore do mora,
U tom dugom vijugom pojasu
Ponosna je sa krasote svoje!
I Makarska kraj se mora vidi
Kao alem na zlatnom prstenu,
Polumjesec ovio se bieli,
Divna mi ju okolica krasi.
Grad maleni, pitoman i župan
Poniknuo na Mukiru starom,
Teke znaje od kulišta davnih,
Tek da sjenu priuzdrži stare
Slave, dike, veličja, ljeposti,
Al da nadu na budućnost goji,
Čim se more s Dunavom zbratimi,
I s udovnom Bosnom posestrimi.
Pak mi gledaj i razbiraj redom,
Svudj vesela zemljica se smije,
Poljodjelcem vještim nasadjena,
Razvedene bašće, perivoji,
A po njima cvietno zelenilo,
Zagajeno vrutcim i vreocim;
Posvedjera voće i cvijeće
Mirisavo razprelo pupoljke;
Uzvile se ruže i leandre,
Limunovi i žute naranče,
Viti jablan, visoki cipreši
Na turobnim grobištim porasli.
Neg pitomo što nada sve diči
Dvorovi su i polače biele,
Biele kule, junački zbiegovi,
Ogromne se u nebesah dižu:

To hramovi primorske slobode,
Gdjeno naših predja i otaca
Djela slavna i čini vitežki
Na primirje zrcalom se pišu,
Znami pravi Vjere, Rodoljubja.
Pokraj mora kô ljiljani cvietni
Naredani nizom gledaju se
Sjajne crkve, bieli samostani,
Sveti spomen pobožnoga duha,
I saložc mudrih umotvora,
Ove zemlje dičnijih sinova;
Pak i znami davna prozemana
Drevnih zgodâ a gluhih nezgodâ,
Zidoderi i gradine stare,
Kud se pamet u pameti vrza,
Čudno vrza u povjesti tavnoj,
Čim prebereš knjigu u pameti
Gorkim slutnjam da nasietiš dušu!
U vremenu slava i veličje,
U vremenu razkošje gospodsko,
Velikašâ rimskih i slovjenskih,
Velikašâ grčkih i barbarskih:
Gdje bijahu ponosni gradovi,
Gorda Rima divotne nasplije?
Kam' *Berulio* u ponorim groznim?[13]
Gdje li ti je *Bešton*, *Laurencjo*?[14]
I *Labenio* ledinam zasuti,[15]
Što Solinu na ponos su cvali,
Sudrugovi *Ninu* i *Kardumu*?
Sve je danas pustoš u divjači,
Gluha pustoš u prirodi divljoj,
Pristan orlu i slaviću malom;
Sve je danas ime u spomenu,
Prelije se kroz vjekove tavne,
U stradanju zagušena roda
Da se sjeća što je njegda bio,
A da čeka u odredi danak!
Gdje li su ti divni samostani
Nasljednika Jera i Vasaja,[16]
I Blagoja čudotvorca braće?[17]
Staj Poljica i Rastoca tvrda,[18]
Divne zgradje iz srednjih vjekova,
Uspomene grčkijeh carevâ
I bosanskih kralja zadužbine?
Sve to pusto razgrdielo vrieme,
Sve srušila nesmiljena ruka
Krivobožja, strasti i osvete!
Pa kud razsap u zakolju strašan!
Promiena se na promieni gradi,
Tudjer danas ćukovo stanište,
I jejine nemile ptičine,
Seke sove, bukoča i ševe,
Zlogodine grdne posestrime!
Mrske glasbe, lelek kukavice,
Vreva kune, skomljić jazovaca,
Piska zmije, cika veverice,
Prh sjenice, previj lastavice,
I kosovca gorskog haramije;
Skrižna loža zeca potragljivca,
Kad ga lovac iz omare tapa,
Da sahrani u kupini glavu
Il ga vreba dok ga neuvreba!

Tako vrieme sa vremenom mienja,
S vjekovima drugi život klije;
Niko mrije, niko opet žive,
Niko vlada, niko rob se stvara,
A niko se i nasilju prieči:
Sve Promisa oponavlja Vičnja,
Sve podaba pod jednu Desnicu,
Na izmjene krivdi i prevari,
Na izlike bruki i nepravdi,
Da se čovjek kroz povjest učini,
Da se prigne na krepostne čini,
A povrhu zlih jal dobrih čina
Da nad ljudim Božija se vrši!

VI.

ZALE I ČETA.

"Zmija biše Zale od Igrane,
"Kojino se slavi na sve strane,
"Biše serdar rata od Kandije,
"I delija, pobre, od starine!„
Milovan (Raz. Ug.)

Kô jabuka na srijed Primorja,
Najkrasnije oku i vidiku,
Jal kô stado bielih jaganjacâ
Kad se prospu po zelenu polju,
Igrane je selo premaleno,
U divotnoj slici ti se kaže.
U njem ljudi kô zmajevi jaki,
Omašita i visoka stasa,
Junačkoga pronjekla pogleda,
Na boj spravni, a na zlo udarni,
A spravni su i krv svoju liti
Za svojbinu i za otačbinu,
I za vjeru svoga zavičaja.
Pred njimam je junak nad junacim,
Od staroga koljena grančica,
Deli Zale roda Antičića.
No kakav je zgodili ga vili:
Strašan li je Zale za gledanja
Kao druga Banović Strahinja!
Gorostasna stasa i obraza,
Na čelu mu sjaje dostojanstvo,
A iz očju jedne vrću srde,
Kad pogleda mrko poprijeko,
Sva mu duša u oči se sljeva;
Crni su mu do ramena brci,
Kad jih svija crne na uvojke,
A široka prsa od aršinâ,
Po njih runja kao maovina,
I mišice zamašite ruke,
Ruke jedre za bočna mejdana,
A pristo je izpod oka crna,
Po nagoju i odrastu bojnu;
Kada idje veličajno stupa
Rek bi momče od dvajest godina,
Brze noge, a gvozdene ruke,
Pa bi reko, nijale ga vile,
Pa bi reko, prevalit će goru,
Kamo l' neće nadhrvat baliju!
A jeda li muke do pri glavi,
Pa jeda li turačkog nasilja
I haranja težačkog imanja,
Komu su se slakomili kleti,
Djevojačkom, sirote nasilju,
Eto Zale i družine smiele,
Iz nenada, kô oluja litnja;
Jao Turcim gdjegod on prispije,
Stotinu će počiniti jadâ!
Svakomu je koža za jarčevu,
A za glavu neš ni groša ciela,
Sve jih križa kô kupusje glave!

Al su muke, al su jadi preki
Kad se ćuti, na dobro nesluti,
Jer su sluti proročanska vieća,
Kad nešmoii naopako kobe!
Jedno večer omrknula večer,
Noćca zemlju koprenom zavila,
Obastrla i dole i brda;
Al vedro se okružilo nebo,
Vedro, sjajno, kao vedro oko,
Cieo Svemir zlatolik se titra,
Sa svojizim zvjezdam šetalicam,
Tajna jeka lugom se razidje,
Kobni gavran zagrakta Primorjem,
Tajna jeka i prirodi tuži,
Kô da ona preosjeća sluti!
A da! danas take niesu mani?

U to večer na bijeloj kuli,
Gdje se Turcim na pogreblje vieća,

U zlosretnoj u berdivan kuli
Na Igranim, što i danas stoji![19]
Zbor zborio Zale vojevoda,
A su svoja trije harambaše,
I pred svojom na okupu četom.
Zbor zborio sjetno, neveselo:
"Oj družino, hrabri vitezovi,
Teke projde nedjeljica danâ,
Da sam sretno morem putovao,
I sa bielih prešao Mletakâ,
Kamo, liepo, da! pričekan bio
Od lisicâ tankih lacmanića,
Od ponosnog mletačkoga Vieća;
I ugodne donio vam dare:
Arambašam ćorde i kolajne,
Svim junacim praha i olova!
Ali mene za pripremka putna
Bogato me Duždc darovao:
Našu slavu i naše junaštvo
Pred cijelim pohvalio Viećem!
Sve imadoh što *želiti* šhćea
Kao lacman rodjen u Mletakâ!
Neg' evo su tri jadovna dana,
Teško ćutim na velike jade,
A sluti su meni na istini.
Pod takovim sudbujem sudbinu;
Što čovjeku sudba dosudjuje,
Man se troše sile ciela svieta,
Mora biti što hoće da bude!
Da! i baka čestoputâ gata,
Kadkad strada, ali i pogadja....
Pa ter našoj sudjeno je glavi,
Što bi tako na predanju stali?
Druge neima, spinjimo opanke,
Okrćimo na busije diljkom,
Da'ko bi nam sreća uztrajala,
Da dušmanske sukobimo glave,
S nova ćemo sreću zaigrati,
Što nas dosad izdavala nije.
Petrov danak, istom drugom, mjenu
Da smo Turke hametom srazili
Na Dragljanu i Vranu-Prologu,[20]
Pa nebi l' se i trećom ujalo!
Još mê sablja turske krvi gladna;
I što projde dvadeset godina,
A dvojstruko preživio danâ,
Svedj vojujem, krvni bojak bijem;
Dosta jesam prekosio jadâ,
Al za straha neznah nikadare,
I dokoli s nekrštena vraga
Jok! ni danas ja nežalim glave,
Aratoš joj na poprištu pasti!"
Dok vojvoda druzim govoraše
Tirajući brke na uvojke,
Zabljuči jih vatrenim očima:
Druzi stali, pak se zamislili,
I jedan se na drugog ogleda,
A u svake staše uhvat jade!
Dok zakliče sa planine vila,
Glasno kliče i dva i tri puta,
Na tri roka da nečuju Turci,
Ni bijele u planini ovce;
Al je ćuje komu namienjuje,
I komu je do pri glavi teško:

"Ustaj Zale, sad Primorska glavo!
Ustaj Zale, zlu noćcu zaspao,
Hoćeš biti turskoj sablji hrana!
Ustaj, Zale, turska vojska svali,
Nagrnuli jarostni čopori,
Vas su Lovčanj vatrom ogorjeli,
Pogubit će tvog Jurića pobru,
Pola mu je družtva izginulo!
Tvrda kula sva izrešetana
Bojak bijuć i odbijajući!
Strašnu vojsku, da joj broja neznaš,
Krvna j' guja u Lovčanj se svila,
Ljuta guja paša Fazli-Paša,
Tvoj zakletnik Babiću Asone,
I manena Kurbegović braća!
Straho me je, dragi pobratime,
Sve zaludu što si vojevao,
Sloboda će vaša poginuti,
Već ako se Bogu pomolite,
I junačkom vjerom zavjerite,
Složite se kao jedna duša,
Jer dušmanin na oprezu vreba;
Svaki Turčin tvojoj glavi prieti!
Ej, sada je vršiti zadaću,
Il poginut uz tursku nedaću!

Zlo nebiva u cijelu vieku,
Neg u jednom kobnom prigodjaju,
Jer 'ko tvoja sad pogine glava,
Svoj krajini eto robstva, jada!„

Dok je vojno razumio vilu
I njezinu pričaniju staru,
Od srdca mu na cielj pogodilo!
Zale, Tadja, Tomica u slovo,
Sva tri kliču: odbićemo Turke!!
Odmah vitez na noge pokroči,
I podvati iz junačkog glasa,
Živom se je zametnuo glavom,
Kako viknu, sva se kula strese,
Odjeknula Oštra i Vrbice,
Odjavila Ostrožac planina,
Od junačkog glasa i uzklika:
"Braćo moja, na oružje ljuto,
Za vijeru i slobodu našu!
Dok nas jedan u životu žive
Naša brda nekrst kužit neće!„
Jedva četa na okup se sabra,
Odmah miče naglo i odvažno,
Sredila se pod barjake bojne,
Nebi reko, da se tudar sprema,
Već bi mnio slaviti će slavlje
Godovnoga jol krstnoga dana.
Pošto krenu na razpuće vojska,
Eto ti joj rana susretnika,
Na *Lovorju* sukobio Zalu,[21]
Odmah znaje što su i koji su,
A lako je i poznati Zalu,
Kako tapa sva se zemlja trese
Od junačkog jeka i koraka:
Odmah vidje, odmah duži hora,
Dobro, rano jutro četi zove,
Pozdrav daje, vojvodi se klanja,
I ruči mu lijest knjige biele;
Zalom četa odvraća mu jedro:
"Zdravo da si *turski bozcrdjane!*
Medjer, more, poginuo nije!
A kad nije poginuo Mirko,
Nije nami zabadava puta!„
Pošto Marko odužio hora,
Jer tu nije duge počastnice,
Vrće Mirko s Zalom uz Primorje,
Gleda Zale što mu knjiga kaže,
A broji mu nausnice Mirko.
To junaku sve u živce kreće,
Živce kreće, na gnjev jari veće;
Plamen mu se uz obraz zapali.
Složna četa mrklom noći stupa,
Nije četa za da vojsku rečeš:
Do pet stotin neima više drugâ,
Ali vele bit će jih dušmanu!
Gledaj, vilo, kad udru u Turke,
Po pet će jih umah sakružiti
A po petnest u bjeg natierati,
Jer slobodu mukom održaše
(A taka se drugčje neuživa)
Sa Turcima kušajuć mejdane!
Brzo četa preturuje pute,
Dobri momci kô u jatu vuci,
U namjeri taci i jednaci,
Svi će ginut jedan za drugoga,
A dojedan za svog vojevodu!

Davór zviezda na podnevo sišla,
Petrovkrst se na goru uspeo,[22]
Zlatom titra, za Davorom kreće,
Preko sjajna nebeskoga luka,
Vabi *Kolo* i *Blizance* male;
U dvoje se razdielila noćca,
Polnoć uprav na razkršću svomu,
Sve je njemo kao stanac kamen,
Gluha doba, vilenjačka doba,
Nigdi glasa, nit šapota tavna,
Sama četa kršnim putom grabi.
Tri je diela prevaljela puta,
Dok domače k bielu samostanu.
Dragi Bože, što se ono vidi
U polnoći kô u podne jasno?
U bijelej samostanskoj crkvi,[23]
Zasjala se sveta bogomolja
A stakleni odsjevaju dveri;
Zapojeli brižni sveštenici
Sveto slovo, tu jutornju svetu,
Začatili u dva reda redom,
U glas jedan sjajno, milotužno:
"O Gospode, ti branioc budi,

Prot dušmanim ti udaraj našim,
Koji sada na nas udaraju!
Štit uzimaj i oružje tvoje,
Podigni se, u pomoć nam budi,
Nam pomozi, dušmanu presudi,
Nek pred našim braniocim, Bože,
Kao pljeva kad jih vitri slože!
Nek Angjeo tvoj, Gospode, dojde
Nam u pomoć, prot dušmanu pojde!„

“Kad sakrušiš tvom krstu dušmana,
Oj Gospode, kad izbaviš ovce
Vjerne tvoje, sništiš stradaoce,
Od ovoga što mu dosadjuje,
Jer vijernik za te svedj vojuje!„

Dok na *Hrpi* četom odahnuo,
Jedno, zaviet za pobjedu slaže
Sa drugovim na čast Majci svetoj.
Milo čuje te pobožne pjesni
I ko znaje komu namienjuju
Ti duhovni Bogu ugodnici,
Jer jedno je sad zadaća njima,
Bogu vapit i oružje latit
Za zavičaj i za vjeru svetu,
Da odhrvu dušmanu prokletu!
Čim vojvoda zaviet ovršio
Za pobjedu, nebu uzmolio
Sve za svoje kô i sama za se;
Hitro miče gdje ga borba čeka,
Gdje će biti smrtnoga leleka,
Dotle brižan i turoban vojno,
A odatle smion i veseo;
Jednog druga samo dobi veće,
Jednog druga za dva dielovanja,
Za bojnoga i duhovnog zvanja:
Bogu vapit a i ćordu latit,
Dušu kriepit a i diljku palit;
Sve kô vitez prot Turčinu ići,
Rodu svomu svagdj u pomoć prići!

Već Danica na istoku bliedi,
Jedna zviezda za drugom se gasi,
Zaplavila zora povrh *Plane*,
Krasna noć bi, zora rumenija,
Nije čuha, ni' z gore lahora,
Da je mala kada taka bila.
No nikomu lijep dan bit neće:
Do malo će prociknuti krvca,
Crna zemlja natopit se njome;
Propievat će kobna kukavica,
Za poraza naviestit će dana!
Ti nam mila pripomozi vilo,
Da pjevamo kakono je bilo,
Komu pravo, nagodila zdravo;
Nek junaci napadnika gone,
Podaj bore što se bolje more!
Ele Zale ka' poprištu hrupi,
Uprav svali ka' Jelovu-Ratu,
Sve jedni su mučke za drugijem,
Nitko viče, niti puške pali.
Odmah vojno priredjuje druge,
Dok počinak mali učinio;
Po tri druga naporeda reda,
U tri diela za složna juriša.
S lieve strane namjestio Zale
Vatrenoga Tomiću serdara,
Sa njegovih sto smionih druga,
A ti su mu hrabri i okretni,
Jedri momci kô bukovi koci,
Još nemiliji oku za gledanja,
Od takovih jada bit će Turcim!
Na desnu je odredio stranu
Arambašu Ivanović Tadu,
S njim Radoša Tomić barjaktara,[24]
S osam braće, pravih Jugovića,
I devetog Vuk Maroša silna;
Svi junaci, svi pravi vitezi,
Strah jim osta u majke utrobi,
A sijeku sve u šali Turke,
Jal od bisa i junačkog gjisa,
Vežu njima ruke naopako,
Pa lieskovce po ledjima diele:
Tako jim se na *Dubčacu* zbilo,[25]
A još gore na *Krstini* bilo,
Gdje balije vinom opojeni,
Polegoše u podnevo puko,
Pusto pivo zamanta jim glavu,
Svi legoše po zelenoj travi.
Vrag dokaza Tadi i Marošu,

Te drinjuše babe okupiše,
Sve bez vike, buke, talabuke,
Zian Turke vikom poplašiti.
Nit jim htiše teška radit kvara,
Samo pola osjekoše glavâ;
Polovici ledja napričaše
Su petnajest mekih liskovacâ,
A bimbaši do trideset suču,
Digoše mu oružje, opanke;
I pravo je takoj junačini,
Što podnevo za polnoći mienja,
Bos pobježe preko kršnih stienâ,
Naložio vatru na tabane
Bježi jadan Ujdur Usejine![26]
Nesamati ni žesta, ni stiena,
U strahu su kô vjetra krila!
"Alal Uso, alat ti junaštvo!
Alal i ti lieskovci prokleti!
Al Vrgorcu bos, bez čalme doći!
Dajdža Ećim izvidat će ledja,
Ali rezil, ali bruka kleta?„
Dan osvanu, žarko sunce granu,
Ugleda se cjelovita vojska,
Grdna vojska na zemlji se ljulja,
Sunčani je oplovili zraci,
Sve od Mlata do Jelova-Rata,
S Jurevikâ čak do Bobovnika;
Svjetlaju se diljke, jatagani,
Ćorde sjaju, barjaci se viju,
Brda ječe, sjajna gvoždja zveče,
Naperene na kulu lubarde,
Strašna sprava za goreg mejdana,
Sve spravili Turci za poraza,
Ukumili na zadnje kušanje.
Ciela vojska na kulu uprla,
Jer s busije i neimade straha,
Što će Gjoko u plaćkanju svomu?
Gdje da bude komu drugom sprava?
Gdje će mravak učepiti lava?
A kakva bi ina busja smiela
Na takovu nagaziti vojsku?
Možda Zale?!...
"Rezil mu je med junacim biti!
U biegu je slavu zatrapio,
Stid ga budi uz Dužda prositi,
Ljubit skute latinskoj gospodi,
Medju hrdjam da mu mjesto grade,
Kad Asanu na mejdan nesmiede!„
Tako Turci pričaju o Zali,
Rugaju se, grohotom se smiju.
Al busija nenadnja susjeda,
Sad ćeš vidit vražje poskočnice!
Ludi Turci, ludo li ludiste,
Teško ti li račun pokvariste;
Još dva sata, već te kule neima,
Niti znaje da j' na svietu bila!
Još dva sata na kolac će Jurić!
Tom vlaščetu što s' upinje Turcim,
Da mu pasi zazvaču se mesom,
Kaurin je pri Turčinu zlica,
Gjaurinu mala pokorica! —
Sada, Bože, pokloni nam zdravlje,
Da vidimo tog kreševa strašna,
Hoće l' biti kô što Turci zbore,
Kom' će srećno, kom' će izpast gore:
Al će Turci, al će nadbit Zale,
Uprav bit jim kakono se hvale.

VII.

B O J.

"Sinu munja na častne verige,
"Potrese se zemlja naokolo!„
P. Vladika (Og. Sr. pj.)

Kano magla muklo utihana
Kad pokupi zemlju po skorupu,
A ušuti muklo i bojazno,
Prije neg joj nagli vihor zduhne:
Pa u trenut zabiesni oluja,
Strašna huka poleti na more,

I zaljulja more na valove,
Jekom, gromkom tutnjava zaječi,
Oblaci se prsimice zažmu,
Preko neba križaju se munje,
Gromnjak, jeka, užas i prevrata;
Tako trije zdunuše se vojske,
Ko li koga danas da obakla!
Ko li komu da poloče krvcu!
Viknu paša, viknuli dostaši,
Dambulana i turski dobaši
Udarili na samrtnu pjevku,
Zarikali po vojsci telali:
"Na noge se vitezovi Turci,
Evo krasna dana za mejdana!„
Od boja se dadoše znamenja,
Stade zveka tokâ i jarakâ
I odjeka turskijeh pušakâ,
Topovi se odazvaše bojni,
Glasovi se ratni razpjevaše,
Kulu tvrdu obletiše Turci,
Jurišajuć sa obadve strane.
Jesi l', pobro, ikada vidio,
Kada sniežak leti iz oblaka,
Tako zrnje na kulu doliće:
Siplje kula, tuku gore Turci,
I trese se drvlje i kamenje
Nad Lovčanojm visoke planine
Od topovâ, šibâ i pušakâ,
Od jaukâ ranjenih junakâ!
Crna krvca zemlju natapaše,
A zidovi krvavi bijahu,
Sve od krvi pašinih delija.
Sve to ništa pri onom što mora
Da se zgodi i da se dogodi!
Eto jada! eto boja strašna!
I kreševa i krndije grdne!
Viknu Zale iz junačkog grla:
"Na oružje, moji vitezovi!
Na zlo su se opremili Turci!
Samnom, braćo, svi u vatru živu
U red troje, jedan do drugoga,
Svak pregori svoju rusu glavu,
Ja ću moju prvi ponijeti.
Ej Tomica, moja desna ruko,
Ti udaraj sprama bieloj kuli,
Odmah juriš na topove gradi;
Ako tebi Božja sreća dade
Da topovim ti oganj ugasiš,
Uzeo si cieloj sili snagu,
Jer s topovim neima nadmećanja,
Zato treba uduhnut gruhanje;
Ja ću udrit paši na čadore,
Pa što Bog dâ i desnica čvrsta,
Ko da komu, da odvali glavu!
Ti Tadija, plahovito momče,
I ti Rade, hrabri barjaktare,
Vuk Maroše, krvopijo turska,
Okrenite morem poprijeko
Na čadore Kurbegović-Aga,
Pa kud znate onda udarajte
I junačke omrsujte ruke:
Ala skladno, druzi, i ljubezno,
I čim duge omaknete diljke,
Odmah oštrom prionjujte gvoždju;
A kad bude do desnica golih,
Onda, braćo, podvojite snagu,
Što morete a i nemorete
Koljite se i krvarite se
Ljutim nožim i brijetkim ćordam,
Bog će dati shrvat ćemo Turke.
A kada jim danas odhrvemo,
Više njima povraćanja neima.
A ine nam zadužbine nije:
Il pridobit, ili umrijeti,
Žrtvom pasti pred tim bičem svieta,
Jedno od dva sad je dužnost sveta!„
Čim izreče odmah miče diljku:
Puče puška od obraza sjajna
A barjaktar pade od udara.
"Loša sreća, Turci vitezovi,
Pade barjak Kurbegović Muje!„
Prva puška sa Jelova caknu,
Za njom dreknu odmah pet stotina,
Krupa prosu od olova težka,
A jalove neostaše cievi,
Jer na suho nije palo zrnje.
A kad cjevi izduhšiše bojne,
"Juriš!„ u glas jedno četa viknu,
"Juriš! juriš! na obćega vraga,
Nek mu nije u Primorju traga!„

Vidje l' igda kad vukovi gladni
Iz samotna iztaknu se luga
Natječuć se da ugrabe mesa,
Ko će prija obaklati ovcu
I krvi se nalokati crne;
Tako Zale i njegova četa
Udariše kao zvjeri ljute,
Željni krvi i turskijeh šija;
Pa kad su se dočepali glavâ,
Tko bi stao pak se nagledao,
Kako s četom kroz Turke prolieće,
Kako l' noži bielosapci mlate?
Kud nalegnu kao poplavica,
Glave skaču kô s glogova panja,
Vatra živa oči zasjepljuje;
U torove svijaju se Turci,
Muka, lale, sa četiri strane
Sve od Zale, da od Boga najde!
A kad su ga suočili s zada,
Sjedoše se ježuriti listom;
"Ala! joldaš! eno strašna džina!
Bježmo, more, da nas topi brane!"
Te nebi l' se smrti uklonili,
Razuhvani, crni, umoreni,
Udariše pjesmu bježaniju.
Al jih Zale u kolače zbija,
Sječe, para i desno i lievo,
Komu glavu, kog na polu para,
Po dva, po tri mahomice trati
Kudgodj sablja prija da dohvati.

Al kud prija topi smalaksali?
Ali jim je ponestalo praha
I taneta za strašna udara?
Nije topim ponestalo praha,
Nit taneta za strašna udara,
Nit su bielu oborili kulu,
Jer se kula na mejdanu brani
Kao junak u kiti izbrani;
Neg' Tomica, ujeli ga biesi,
Dokle Zale sa Trstene bije,
Progonjajuć zadnje medju prve
Nebi l' Muju s Asom nagodio;
On udrio s prieka na topove,
Iznad kule juriš okrenuo,
Odasvuda krešuć posjeklice.
Bojni topi oganj naložili
Hazzuralla! vatru, Ero, More!
Pali Uso! gjaur nas razpoli!
Udri, jaldaš! skoči na topove,
Deru topi i što ikad mogu,
Crnu zemlju kao slamu prle,
A puškama prednjim neima glasa,
Nit ikomu, mniš, tu ima spasa!
No Bog srieću djeli pravednomu
Da dohrve dušmaninu svomu.
Zdrav dopade na topove vruće,
A s lieve mu strane eto Tade.
Sad ćeš vidjet što junaci rade!
A u to jim i prispio Zale,
Pa pognaše sa tri strane Turke,
Sjekuć kolju što desnice daju:
Do hiljade Turak' posjekoše
Dok tri prva topa posvojiše.
Pa zdunuli na tabore druge,
Na Lanište paši na čadora,
Gdje će njimam biti slavna "Ora"!
Viče Zale izza svega glasa:
"Kud krenuste, Turci sunatice?
Vi nehćeste Zali na večeru,
On će vami na ručaonicu."
Jednom reče, jednom priče skaku,
Sjedinio paši na čadore:
Vukovi se s gujam zajedaše,
Eto boja, strahotna mejdana,
Ubijanja i živinskog klanja!
Crnom su se zasnopili krvlju,
Naturili snagu predvojenu,
Turci stoje i bore se ljuto,
Biju čete nemilo i kruto,
S obe strane jauka, leleka;
Turci ginu i još tope brane,
Sto posjeku Zalini junaci,
Sto posjeku a trijesta se stvara,
Brane svoga pašu gospodara.
Pa tako bi vazdan njima bilo,
Al je Zale učan u razboju,
Zubim škrinu a uzmahnu glavom,
Pak zakriža kao munja brza,
Krči paši, da mu svali glavu,

Sječe Turke po razboju strašnu,
Vas u krvi ogreznuo vrućoj,
Traži pašu da se barabari
I zadnjim ga pozdravom podari!

Neg' nevidi junačina silna
Ni do sebe svog druga vijerna,
S crne magle, od crnoga praha
Sve je tavno kao točca tavna!
Tavna magla kud će krenut smeta,
Još u magli para, sječe, bije,
Kud dopire crna krv se lije!

Turci jadni topim izmakoše,
Jer jih mrtve nadhitiše glave,
Već nestade topâ, ni pušakâ,
Al je jadnih poslušati glasâ,
Škripa zubî, cika jataganâ,
Krš kopaljâ a zveka sabaljâ,
Lomjavina šakâ i kundakâ,
Plač i jauk ranjenih junaka;
Svud se kolje i nemilo para,
Sve smrt ruši, sve listom obara,
A gnjave se kao crni vrazi;
Leti Zale, i srieća mu služi,
Taka dosad još mu bila nije,
Moć porazit smione balije!

Sjajno sunce, dnevni šetaoče,
Kad si gleda tvojim okom žarkim
U krvavom vrteći se kolu,
I svjetio kršnim boriocem
Da dohrvu dušmaninu svomu,
Vidje l' take viteštva i slave,
Kakvu danas zaslužuje Zale?

Pa i suncu na želju se dalo
Da progleda kroz te tmine guste:
Vjetar krenu i sa gore sajde,
Osta vedro kao vedro oko,
Sjajno sunce s gore namiegnulo;
Sad vidimo, sada opazimo
I vidimo što još čete rade,
Tko l' predobi, tko l' u borbi strada,
Jeli kanja, ima l' smrtnih jada.

Bože dragi, nemila pozorja,
Pogledati, razabrati listom,
Koliko se jada sjatomilo,
Koliko se vojske potratilo!
Na snopove mrtvi i ranjeni,
Na stogove osječene glave,
Ogorjelo drvlje i kamenje,
Razsap, užas, poraz naokolo,
Crna krvca zemlju zasjerila,
Bi rekao kô Ilinjska Riša,
Bi rekao i još da je viša!

Još se silni ukrmili Turci,
Manen paša po razboju preda,
Za boj vojsku preplašenu reda;
Sramota je takomu vitezu
Pašovanje ocrnit u bjegu.
Još da vidiš što vidjeo njesi,
Od Tomice, te smione glave,
Kada s četom na Lanište dopri,
Hrabro junak s desnog krila srče,
Kao Zale sve jih u tor svrče!
Kurbegović ulomi mu zube
Kad preklani uteče sa Dube,
Pogubiv mu striku i rodjaka;
Sad je vrieme da mu zajam vraća!

Pa još vidi bjesa i nesvjesa:
Stoji zveka smrtnoga oružja,
Rastu kule od ljudskijeh glavâ,
Smrtca mori gdjegod koga stiegne,
Tudjer ljudsko jevtino je meso,
Jer što j' jada i čemerâ gorkih,
Ti su vijek uz pašinu glavu,
Dok mu rusa nepadne na travu!

Pa kad ga je suočio Zale,
Riknu, viknu, sav Lovčanj odjeknu,
Crni kalpak od crna kurjaka
Trolječnjaka na čelo nadmače:
Za tri diljke do paše doskoči,
Ljute guje iz očju mu srču,
Krši glave kô jelove grane,
Krši grudi gdjeno srdce gudi,
Dok se paše dohvatio hadna.

A kad ga je pod šake dobio,
Pri smrti mu odahnut nedade:
Kô sjepavo jare oko vrata
Jednom stisnu, jednom zubim škrinu,
O ledinu s njim udari tvrdu,
Salomi mu kosti na mrvice;
Pa što malo nanj je žedan bio,
Krv mu popi izpod biela vrata,
Kô iz tikve dušak vina rujna.
Još da vidiš dvije bojadžije,
Dva junaka suparnika silna:
Nabasali jedan na drugoga,
Vrebali se pak se suočili,
Sretoše se na litici stieni,
Na vrletnu brigu Ratkovini;
Pognaše se kô dvi zvieri jake
Ne s oružjem, već pod mišce tvrde,
A kako se stišću i okrču
Sve jim vita popucuju rebra;
Hrvaše se tri debela sata,
Oba pjenam zapienili gustim,
Al jim šake nebile jednake:
Niko hridnu o ledinu tvrdu,
Jao! njemu žalostna mu majka!
Nemila je suparnika stekô,
Kô braviju odvali mu glavu,
Nit mu haje na odoru zlatnu,
Ostavi ju na zelenoj travi;
On se lovi uz Lanište gori,
Darak noseć svomu vojevodi!
Vruću nosi o perčinu glavu
Na dar Zali, za podarje knezu,
Da okiti kulu na mejdanu.
Al tko bihu te dvi guje ljute,
Dva hrvača, dvi delije krute?
Za dolnjijem nek Županjac cvili,
A gornji je vitez Tade vrli.

Dok je Zale pašu potratio,
On negubi zabadava vrieme,
Neg posluje kô radiša pravi.
Kroz smetenu prikupio vojsku,
Kudgod sablji maha dopiraše,
Potok crne krvi tecijaše;
A kad Turci opaziše grdni
Da pogibe paša pri taboru,
Da pogibe Kurbegović Mujo,
Da omače Babiću Asane,
Još s po' boja šuga udario
Svoju prvu pjesmu bježaniju.
Okrenuše pleća u bježanje,
Pobiegoše što jim noge daju,
Za Asanom i njegovim tragom.
A gdje dopri hvastalo Asane,
Zar iznese u bježanju glavu?
Na glas Zalin spopade ga muka,
Te kô zečak pred pasijim tragom
Kroz masline on se lovi kradom.
Al u zô čas jadan pobjega je,
Bježaniju pjesmu zapjevao,
Jer je prvi glavu usijao:
Gjoko mu je na sred Skoka diže[27],
I stotinu pogubi Turakâ,
A koli ga milo dočekao,
Na četri ga pole razpolio,
Nataknu jih na četiri koplja,
I posadi na četiri ugla,
Neka vide Turci usilnici,
Da sa silom štogod oni rade,
Kako rade, tako jim valjade.
Aso asa, pak je i doasa,
Kako živio, tako i svršio,
Pošto stalo po to se prodalo,
Gdje što steko, tudjer i razteko!
Pak okupi sa pročelja Turke,
Sad pogledaj od njih jada, muke!
Po četri jih u red presjecaše;
A tako jih očim milovaše,
Po četri bi od straha padali,
Po pet bi jih sunovrat vratalo,
A po deset u more skakalo!
Pa što da bi ti ogorijoci,
Dok jih Zale s traga zakvačio?
Kao cvijet kad ga vjetar trune,
Tako turske odpadaju glave:
U bjeg ciela okrenula vojska,
Da se bježi, samo da se bježi,
Niz hrpine i niz vratolomja,
Niz Lanište, Nerašnice ravne,
Niz Mlatinje i Ratačke plaže.

Pa da ti je okom pokupiti,
Što tri čete po razboju rade,
Kakva l' kvara od balijah 'grade,
Bi se, bome, grohotom nasmio!
Smetnja, vrpor, miešanija kleta,
Kud će bježat, strah svakomu smeta.
Tu bacaju ćurke i oružje,
Dževerdane, šarke i kubure,
Svjetle nože, srebrom okovane;
Ovdje kalpak, ondje ćorda britka,
Ovdje saruk i dolama zlatna,
Tamo mala, onam duga diljka,
Jarak cio i sva sprava bojna.
Ondje ti se predstavilo Ture:
Bez krvi mu usne zabljedile
Od velikog i nenadnjeg straha;
A tam, vidje, kako drugi strada,
U trčanju ulomio vrata!
A niekoji o stienu grunuo,
Prsnulo mu čelo na četvero.
Pak pogledaj snope i smetove,
Leš na lešu nemilih balija!
A gdje ti je pusto tursko blago
I čadori paše bogatoga,
I zaira i ratovne sprave?
Sve serdarim i Zali ostade.
A to mu je, na istinu, dražje,
Neg sve ino blago i bogatstvo:
Neće više piljit u Mletčanah
S prah, olova, i ratnih džebana.
S turskim zrnom sad će Turcim račit
Drugi zajam, za prvi jim vratit!

Bježe Turci ka' sinjemu moru,
Jedan drugom pretičući krake:
Tko je čvrstji i dugljih gnjatovâ,
Bježi k moru, jal na ladje grabi,
On neplače prokleto oružje,
Niti žali uho osječeno,
Jal što mu je prsnula zenica,
Nek je samo na čitavu glava,
Nju sahranit, danas mu je slava!
A kad bi se dohvatili žala,
Neima tudjer časa oklevanja,
Njim je polje što j' duboko more,
Niko pliva, niko ladje hvata,
A nikoji na buljuke skaču
Kô oljuga kad je duplin pune.
Niko zdušen u dubine nori;
Pet stotina ta jih smrt pomori.
Tko dopljeva, brže konop sječe,
Svak na vesla, na kotarke skače,
Bježe Turci uz primorsko more,
I nehajuć tko jih s kraja zove.
Al je tudjer vaja i leleka,
Zakupili u glas s žala viču:
"Medet Mujo! sahrani nas, more!
A tako vam *dina* i *amana*!
Kud krenuste? zar nas ostaviste?
Medet Ero! padoše nam glave,
A tako vam Mahmeda i Alah!
Da gursuma džina nevidimo,
Pogibosmo!" Al jim s broda viču:
"S vragom Uso! u gjemet Alija!
Vi sa Zalom krojite račune,
Nam je sada i do naših glavâ."
Kvrče jadne pri moru balije,
Kao miši izgorjeli ječe:
"Nije druge, sramota je dobra,
Samo glava neka je slobodna!"
Iz daleka na stotinu krakâ,
Medet, džine, plačni naricaju,
Bacaju se roblje po zemljici:
"Medet, džine, junaštva ti tvoga,
Što ga takog na svijetu neima,
De prosti nam na odkupe glavu,
A tako ti vlaške Gospojine,
Kojano je vaša majka prava,
Jamčimo ti tom svetinjom pravom,
Zemlje ove već gazit nećemo;
A i danas to se nebi dalo,
Nit bi zemlju vašu napadali,
Sila naša i jogunluk krivi,
Urcukovac Aso svem bi prvi."
Sve to Zale čuje i nečuje,
Nit jih hćede već ćerati kivne,
Jer je dosta zadao jim jada:
Sam dvijesta osjekao glavâ!
Dobitnika najveća je slava
Život prostit dušmana svladana,

Kada mu je podlomio krila,
I kad mu je sva svladana sila.
Neg pokroči na gradinu staru,
Na tu tvrdju jednoč rimsku slavnu,
Vitežka mu na ramenu glava,
Na čelu mu prosjenula slava,
Pa zaviknu iz junačkog grla
Jako, glasno, odjeknuše brda:
"Pošli zdravi Turci usilnici,
Hairli ve putovanje bilo!
Što tražiste, eto i dobiste,
Povjedite skotu turačkomu,
Kako vili, tako ste dobili;
A da bi vam još na volju palo,
Slakomit se na naše imanje,
Te na kocku metnut svoje glave,
S nam vojujuć, tražit bolje slave.
Želja će vas minuti Primorja,
I Primorja i kršnog Zagorja,
Kažuć tamo, kako j' bilo amo.„
Tu pogibe silenih Turakâ
Malo manje od osam hiljada.
Pogibe jim paša Fazli-Paša,
Dva dostaša i sedam bimbašâ,
I pogibe Kurbegović Mujo,
A Usu mu brata zarobiše,
Uhvati ga Kosoviću Rade,
Vrli junak, to se i sad znade:
Radin kamen sa predave pučke
Gdje Kurbegu on zaveza ruke!
I još tomu vidara, vračara
Što mu nebi u svoj Bosni para,
Starca odžu iz biela Mostara;
Ovaj čine sa Meke donese
Da občini gjaurske hajduke,
Nek nebiju vitezove Turke;
Odža odžu u boju susriete,
Odža odžu s oružjem napade:
Turski odža slabe čine imô,
Gjaurski ga odža predobio,
Presječe mu pri ramenu ruku,
Darova ga Zali za jabuku.
Sad nek čara u tavnici tavnoj
Pri zgoljnici i vodici hladnoj,
Dokle živi da je pokorica,
Sve j' to malo, kakov bija zlica!

Pa pokupi blago i oružje,
Sjajne puške i nože kovane
I odore na ugled izbrane:
Dari čete obilatim darom,
A svakoga objeležjem paka,
Da se diči dok bude junakâ!
Sebi blaga neuzima ina,
Neg pašinu dragocjenu ćordu,
Obilježje careve milosti,
Kad se jadan caru hvalisaše
Da će Zalu, Kačić-Jurić kneza,
I serdare primorske glavare
U okovim pred cara dovesti.
Drugog dara on neište inog,
Sam se diči, što mu slava liči,
Kad je svoga nadbijo dušmana.
Spravu tursku i oružje ino
Sve Juriću na dar poklonio,
Nek pritvrdi svoju kulu tvrdu,
Da mu nije u naprijed straha,
Kad je danas održao glavu,
I viečnu zadobio slavu:
A neće ga već posjećat Turci,
Jere danas odugu platiše,
Skupo tvrdu kulu zapamtiše.

Kad vojvoda svaka naredao
I sve bojno pljeno razdielio,
Još je jedna zadužbina sveta,
Svoje mrtve sahraniti druge;
Svak duguje tog zadnjega hara!
Čijem mignu, svaki zemlji roni,
Triesta rakâ u čas otvoriše,
Triesta mrtvih druga položiše.
Dok se čete u jedno sabrale,
Na samrtne eto vidje čine,
A u svetim misničkim odeždam,
Skromna lica, topla jakorječja,
Jali sveto, jal junacim slovi,
Na bojištu svetac krstonoša
Kao drugi Ivo Kapištrane:
Tužnim licem a suznijem okom
Otac Lovro u glas zapojio:

Vječnaja pamjat, daruj Bože sad,
Vječna pamjat! skupa uzdahnuše,
Vječna pamjat! zadnjom odslovio
(A odža ga iz prikrajka žmiri
Suparnika, jer mu sveza ruke);
Pak začati iz trebnika sveto,
Nek je slava i vječnjem pokoju
Za Krst sveti častnim boriocem:
Ko pobjeda radi vjere krasi,
Dobri Gospod nek jim duše spasi!
Pa kada je čine ovršijo,
I vodicom groblje oškropio,
Druzi živi, kô rodjena braća,
Svaki svoga sahranjuje druga,
A prelije suzam od zenice
Jer je milo prigoriti svoga.

Triestâ mrtvih sahraniše drugâ,
Stotinu jih rane zaviješe,
A stotinâ ranam podlegoše.

Pa što bi se i čudio, druže:
Gdje je boja, tu je mrtvih glavâ,
Tu je ranâ, jadâ, težkih vaja;
Neg kako se deralo krvavo
Nije vele ni kvara jih stalo!
A tko j' svoju usijao glavu
On je veće ni zapamtit neće!
Te kad mrtve groblju predadoše
I junačke pobrojiše glave,
Svi na redu junaci su živi,
I na redu vrle arambaše,
Ali nije Vuk Maroše slavni,
Za Tomicom taj bi vitez glavni,
Posred boka prekosi ga tane,
Iz grdnoga Kurbegović topa.
Na Laništu, nelanilo više!
Pogiboše tri sokola siva,
Tri Tomića, tri junaka vrla.
Ej junaci, pokojne vi duše,
Kod potomstva biti će vam slava
Do najzadnjeg našeg naraštaja!

Dok to bojno ovrši se slavlje,
I dok svaki odužio hara,
Mrtvim pokoj a sreću boriocim,
U pozdravi čisto iskrenitoj,
Na hrvatsku "s Bogom vitezovi!"
Tri se čete pritrojiše bojne,
Svaka miče svomu zavičaju,
Svaka ima čime doma doći.
Al kako će Turci pogorielci,
I bez vojske i bojnih kumborâ,
Bez sveg paše, bez svojih dostaša?
Što li da će Babićeva majka,
Sve čekajuć roblje iz Primorja,
I gjerdane Jurićeve seke,
Da naresi prsa svoje Fate
Tim liepim kaurskim resilom?...

Oj biela vilo Jugovića[28],
Što mi skriješ te čarobne dvore
Na tvojemu davnom vileništu,
Na surovom troličnu Viteru,
Kad nedade sagraditi grada
Rodnoj braći pri stradanju svomu?
Snimi svoje smilje i kovilje,
Česvu, vrisak i ostale bilje,
Kuda skromna u podnevo bludiš,
Šumarajuć u svom nedostatku,
Domatujuć mlade čobanice
Nebi li jih spitomila brižna,
Sve za jedno težko samovanje,
Što te kletva od iskona prati,
Da si svojim nevjernicom bila,
Da si rodnu braću umorila!
Poviedi mi, bora ti miloga,
Kud krenuše čete ubojite,
Kud krenuše svioni barjaci,
Kud okrenu Zale sa serdarim?

"Hode Zale a za njim junaci,
Gjoko mače k lomnu Grčeniku,
Kačić-Jurić kod bijele kule,
Na počinku ostanuo svomu.
Krenu Zale, a za njim vojaci,
Svi junaci zapjevali silni
Koljek da su u svatovim bili!"
Tako pjevnu sa Vitera vila,
A odpjeva s Grabovice seka,

Posestrima sa Susvjeda kaže,
Prihvatila, i s njima se slaže:
"Pomalo je takovih junakâ,
Štono mi jih zanijasmo vile,
I našim jih darivasmo biljem,
Da jim smrtne nenahude diljke;
Kud se slava i junaštvo ori
I slava se o junacim slovi,
Nije slave, nije lovor vjenca,
Nit za vjenca još odgoji majka
Što je silna Zalu od Igrane,
I njegove serdare izbrane!""

VIII.

SPODABANJE.

"Liepo ti je more pod Primorjem,
"Još su ljepše kule pokraj mora,
"Najljepša je kula Jurićeva,
"Jer je turskim glavam nakićena
"I na glavam zelene mahrame!"
Pučka Primorska pjesma.

Osta Lovčanj i na njemu kula
Kô klisura na brijegu sura,
Al se pusto srušilo imanje,
Ogorjelo drvlje i kamenje,
Zemlja crna krvlju zasjerila,
Plamen, vatra sve je ožarila!

Osta kula na glasu i slavna,
Dok je sudba nezadesi tavna,
Što sudbuje nad cijelim svietom,
Ruši, gradi, oponavlja tekom!

Tek se danas tavni zidi dižu,
Pod strijom joj guštèrice gmižu
A po rapam sove gnjezdo viju;
Kadkad tudjer slavulj i staglica
I malena ptica vrbušica,
Milotajne svoje pjesni snuju
S rana jutra, i večer se čuju,
Kô da bi ju obeselit hćeli
I sudbinu krivu ukorieli!

Osta kula, jošte stoji tavna,
Preko triesta jada godinicâ
Kao hridna stiena stojilica!
Tri su vjeka ciela se izlila
Kud je krvca kô rieka točila!
Borilo se za pravo, slobodu,
Spasilo se Vjeru svomu rodu!

Jurić kneže, da te sad ustati,
Tvoje dvore jadne pogledati,
Prošla bi te želja knezovanja,
Kô Dušana silna carevanja!
Tvoji dvori, jednoč dika slavna,
Sad su miri, pogrubina tavna!
Slavna njekoč oružjem, barjacim,
Gdje bogatstvo, perivoji dični,
Bašće, zgrade, vinogradi kitni?
Gdje bostani tvoje, kneže, seke,
Cvieća puni, ruže i plavenke?
Svudjer danas drača i kukrika,
I vrižva se oštra tetivika,
I žestica skopitila drača,
Kud se kuna jal lasica vraća!

Al nek vrieme svoje djelo gradi,
Vrieme gradi kule i razgradi;
No vitežtva, slavni čini, djela
Potomcim su ostavština mila:

Neka mladi u primirju vide,
I starine svoje se nestide,
Koli tada s' u srdcima živo
Iskru žara gorilo, pirilo,
Uzvišenih čuvstva i poštenja,
Rodoljubja i bratskog čašćenja!
Te bude li omladina prava,
Srdca, duše i nauka zdrava,
Predjim bit će dika i čelenka,
A kod mladjih vječna popijevka!

IX.

NAMJERA.

"Ta bar kod nas brižnih Slovjenacâ
"Dok javora raste pokraj mora,
"I pobožnih dok žive sliepaca,
"Dok se vile odzivlju iz gorâ
"A mladež se u kolo sastaje,
"Bez uzdarja junak neostaje.
S. Buzolić.

Neko jutro u proliće tiho,
Rano jutro i prizorje blago,
Sjajna zora, čarobna i sjajna,
Na istoku vrata otvorila,
Još liepšiji danak porodila,
Samovolja spopala me težka
Kô da mi se duši hoće tužno,
A tomu me i priroda dala:
Pa mi težko hlanû na srdašce,
Sjeta crna na njemu se svila,
Srdce duši, vinulo pameti,
Te okrenuh mišljen i turoban,
Prošećah se preko gusta luga
Da zahladim jadno sudbovanje
I razgalim maštu plaovitu.
Krenuh kuli, domakoh do kule,
Sunce s gore očim zapiljilo,
Ja u sunce a sunašce u me,
Kô da kori moje plandovanje
U samoći samo samovanje!
Pa i ono nagodilo jarko,
Prebirući zrakam kroz mirine
Sjedilice kobne kuletine;
Odkolen mi sova zagraktala,
I lasica mala umaknula,
U kukriku sakri svoju glavu,
A zelembać u gromilu tavnu.
Kosnuše me ti udesi kleti,
Rekoh "Bože!„ u mom očajanju,
A suza mi niz obraz zalija:
Jao! pusto naših djedâ slavlje!
Jao pusto poviestnice slovo,
Težko ti si u zaborav palo,
Vrlo ti si hrdjom oguglјalo!
Mukoborci, divni borioci,
Tako li se hara vami daje?
Barem pjesma da vas ovjenčaje!
Srdce prija, zaplamti u žaru,
Sva prouči doba u pameti,
Pak dopadoh sliepcu pjevaocu:
Kazuj, diko, onoga ti svieta! —
Djed mi kaza, i pravo mi bilo!
Pjesmu skroji, po predavam davnim,
Po pjesmicam i istinam starim.
Ja nepjevah za šalu, nit slavu,
Nit je vriedi moje pero tupo:
Slaba krila za visine gornje,
Da se vinem na divote umâ,
Što se penju pjesničkim uzorim
U Kliovih hramu sljedbenikah,
I luče se gusli Apolovoj;
Već ja pjevah što mi duša sluti,

Već ja pjevah što mi srdcem šapti,
Već ja pjevah što mi maštu budi,
Maštu budi a tuče u grudi,
Dok me za rad topla ljubav žari,
A na diku moga zavičaja,
I njegovih zatočnika slavnih,
Iz vriemenâ što izvedoh davnih.

Bilo komu milo, jal nebilo:
Ako milo, tako mu se htilo;
Kom nedrago, neka mu je krivo;
Za sad: s Bogom, posestrimo vilo!

U Kninu o Spasov-danu 1871.

PRIMJETBE.

Zale od Igrane bio je velik junak XVII.a vieka, i doista na bojnomu polju dielio je slavu s Jankovićem i Močivunom, ali, žali bože, ob ovomu junaku još javna ništa nije pisano. Naš puk o Zali pjeva i priča kao o Kraljeviću i Mijatu. Iz starih listina pak bez dvojbe dosuditi je, da izmed prvih vitezova, preko tursko-mletačkih ratova, Zale nam se ukazuje kao cviet za kapom. Nekoji dio njegove vojničke oprave, kao i jedna šiba, još danas obstoje kod obitili Morovića i Palikuće u Igrane.

[1] *Susvjed*, visoka planina na istok Igrane, vodi koren od rieči *Svevid* (Jupiter), božanstvo kod starih Slovjena.

[2] Kad prvi put Stevan Košarić prejde u Dubrovnik, da si sahrani život, zbog urote zasnovane mu sinovim Vladislavom i Vladkom (Spomenik u kamenu urezan nad malim vratim crkve svetoga Jurja u Drašnicam: *Pojde Erceg Stjepan u Dubrovnik 1466)*, Zale s Batošićim i Drašničkim arambašam spravi mu sjajnu gostbu; čemu da blagodari Erceg, pokloni na dar golemu svotu novaca, kojim kasnije bila je sagradjena crkva S. Stjepana na Koledniku, a to na spomen darežljivosti Stjepanove. Ovoj gozbi prisustovao je i jedan od Jugovića s Vitera. Tom prigodom naseliše se u Drašnice (sad izumrivše obitili) Rubivukovići, Dobrovoljići, i knez Marko *Trknoč*. Njegov grob danas se vidi u crkvi S. Jurja s gotičko-glagoljiškim pismenim nadpisan.

[3] Što predavom, što pjesmom, živo se i danas povieda, kako su Jugovići došli na Viter, kako su Despotovićim četovali, osvećujući se žestoko Turcim. Ovo slavno pleme nakon nedovršena vieka izumri; samo jedna djevojka preostade, kojoj braća Milan i Gojko sagradiše kuću na *Mirivam* kod samostana Zaostroga, gdje od tuge malo potla umri, nehtijuć se udati u Radatoviće.

Ovdi mi je primietiti na razjasnjenje one tavne dobi, da preko boravljenja Jugovićâ na Viteru zbila se je jedna zlosretna posljedica, koja možda bila je glavni uzrok, da se skrati njihov obstanak u Primorju. U porbi, radi njekojih svojina, teško se svadiše s tada mogu-

ćim obiteljim Radatovića i Zoranovića (plemići bosanski, prvi naseljeni u Zaostrogu, drugi u Bristu), i ovi, da bi se kojekako osvetili prkosećim se Jugovićim, obtuže jih kao buntovnike pred banom Unskim u Klisu, koji, podkupljen velikim novcem, dade naredbu da bi se iztjerali Jugovići. To ipak sliedilo nije, jer se takovoj nepravdi svojski oprieše Jugovići mačem u ruci, a ban Žarko nesmiede jih već uznemirivati bielodano, znajući s kakovim bi se vitezovim morao boriti. Teška je krivda na Jugoviće bacati zločin veleizdajstva, kako bi hotio dokazati veleučni otac Koštantin Matas (vidi Koledar 1869) a to na temelju diplome bana Žarka, odnosnu na nikakovo zasnovano izdajstvo proti hrvatskomu kralju Mirosavu (1446), biva niemačkomu caru Friđriku III. Ja neporečno stojim proti takovomu tvrdjenju, bez da bi drugim dokazim pobijao diplomu banovu, jer i potla se je lično uvidila zloba i pristranost bana Hunskoga, kad bez najmanjega uzroka dade zapovjed da se istjeraju Vasiljanci, a zamjenu s Augušćinjanimi, ne za drugo, neg što su bili istovjetne vjere s Jugovićimi, i da tim zadovolji Radatov ćim, od kojih je podkupljen bio.

4 *Ostrožac*, klanac izmedju Igrane i Drašnica, gdje više krat Zale s pobratimom Tadijom Ivanovićem-Urlićem hametom potukoše Turke. O komu vitezu i njegovoj starini, osim što su od njega moji predji proizašli, dostojno je ovdi da pomenem.

Još za Matiaša ugarskoga kralja, Ivanovići, doselnici iz Rusije (?), dobiše plemstvo u Bosni, koliko se iz suvremenih povelja doznaje; izmed kojih, na temelju najvjerodostojnije, naročito piše Tomko Marnavić, povrhu diplome Matiaševe na mlado plemstvo, gdje pominje, kako (1630) isti kralj Vasoju Gjorgju Protazija Pavlova Ivanovića pohvalom podieljuje plemstvo polag kraljevskih velikaša.

Iz pokoljenja ovih Ivanovića na domaku razsula bosanske kraljevine, njeki hodoše u Ungariju, njeki Boki kotorskoj, a njekoji Petrovu polju i Kninu; najzadnji pak ogranak iz Doboja na rieci Bosni pridje u Županjac, pak u Imosko. Tudjer najprvi Rado Ivanović, od koga po ženskoj lozi jedina obitil još obstoji. Dva brata Radoševa Gjuro i Rajko hodoše preko Graba u Krstatice, gdje se Rajko udomi, a Gjuru zatekavši smrt, sin mu jedinak Tadija prosliedi k moru, i u Drašničko zabrdje "Pod Kamenčje" dopade. Odtolem pridje u Kolivrate, pak u Drašnice. Danas tek se opazuju ruševine prvoga doma, sagradjena Tadijom i Ivanom.

Od Ivana rodi se Tadija, od Tadije Tadija prvi Ivanović-Urlić. Ovaj junački vojevaše sa Zalom. Prija krvavoga boja na Lovćanju (kako u pjesmi) oba bijahu pošli u Mletke, da si nabave oružje i ratnu spravu. U Mletcim pohvaljeni, počašćeni i darovani, djelivši se iz duždeve polače, Tadija, navik svojoj pjevki, prst u uho, pak udari na okovsku običajnu davoriju, namienjujući kroniku na povratku u svoje Primorje.

Mlečići, neobični takovomu pjevanju, kao iz poruganja rekoše: *Come urla quel serdaro dalmata!* Po tomu i kod puka dobi

pridivku Urlić, Ivanović-Urlić, pak Urlić-Ivanović; docnije se oba prezimena zamjenuše. Tadijine knjige, pisane s starom glagoljicom, bijahu sačuvane franjevcem Mangjeralom.

Od Tadije rodi se Ivan i Petar. Od Ivana Mato, od Mate Stjepan, od Stjepanà Ivan. Ovaj Ivan bijaše ortak i kum glasovitoga hajduka Tomića Mijata, kojemu u Vrau iz Primorja dovodjaše prah i olovo, a Mijat darivaše svoga kuma srebrenim ječermam i zlatnim tokim. Od Ivana rodi se Stjepan, od Stjepana Grgur. Grgo, oženivši se s Katom Bogunovića iz Baćine, koju slučajno u gori bijaše zamjerio i prstenovao, s njom porodi Matu, Stjepana i Martina. Od Mate Juro i Ivan. Od Jure Ivan i Grgo.

5 Gradac, župno seoce. U domaćoj povjesti zauzima znatno mjesto. Sami knezovi Jurići trinajest puta odbiše goleme čete turske; najslavniji izmedju kojih okršaja, jest ovaj predstavljen u pjesmi, a po za ovim onaj, kad udari na Gradac paša bosanski su 40 hiljadâ, gdje se odlikovaše Rado Kosović, fratar Smoljanović i mladji Delimarković. U Gradčkomu zabrdju, na mjestu i danas zvanu *Krvava gomila*, znade se gdje paša čini pogubiti kneza Šalinovića, jer mu bijaše zarekao da neće nigda izvesti top na primorske stiene.

6 Predvidjeno je jur u kritičnoj razsudi, da što se tiče poviestničke važnosti, osobito vriemenoslovne istine, bilo u pjesmi, jali prostopisu, Kačić mnogo toga sakati; i golema je šteta da on čestokrat, preko istine hvaleći svoje Kolinoviće, nije se sjetio da potraži potomke toli slavne obitiii i velezaslužne po vjeru i domovinu, obitelji knezovâ Kačić-Jurića, koje evo ja spominjem, koliko po istomu Milovanu, suvremenim pjescim i pučkomu pripoviedanju dostižem.

Poslje nego se Kačići zavadiše sa Zagarijam u Ugarskoj, dva od njihove obitelji naseliše se u gornjem Primorju.

Probitačno Dragan i Vukmir. Od Dragana Vukašin, od Vukašina Vukmir, od Vukmira Mikleuš, od Mikleuša Ivan, od Ivana rodi se Jurić, od koga knezovi Jurići, ili Jurićevići. Jurić imade četiri sina, i slavno vojevaše proti Osmanlijam. Starija dva brata pogiboše na Humcu pod Ljubuškim. Ivan, najmladji brat, preseli se u Igrane, i s njim izumri obitelj. Toliko se znade, da je s Delimarkovićem, Mišom Viskovićem i s Alačevićim iz Drašnicâ hrabro vojevao. — Od Radoša rodi se Jurić, od Jure Nikola, od Nikole Nikolica (od ovoga po ženskomu braku izhode Bartulovići na Miljačićim), i ovo je Nikolica o komu pjevam. Od Nikole rodi se i na brzo umri Stjepko, a sestri mu bijaše ime *Andjelija Jurićeva*, materi Manda, slavna junakinja, kojoj Asan-Babić bijaše pisao knjigu. Od Stjepka rodi se zaduji Nikola, s kojim izumri pravi ogranak knezovâ Jurića. Nikola samo imadjaše jedinicu kćer Andjeliju, o koju svadivši se krasni Ljubomir Kostanić, momče od dvajest godinâ, i Dragimir Miletić iz Vrgorca, ter u potjeri sukobiše se nad Dervenićkim Kaštelom više Svetoga Jurja, pobiše se kopljim, i oba ostrdoše mrtvi, a Andjeliji, četrnajestogodišnjoj dje-

vojci, od velike žalosti srdce puče, potla neg na zemlji opazi krv svoga dragoga Ljubomira. Ob ovomu dogodjaju Krunoslav Zlatović izveo je liepu pjesmu, koja do malo ugledat će svjetlo.

[7] Ako je i malo vjerovati (osim poviestničkoga imena Labenio) što povieda *Prudentius Narentanus* o korenitomu imenu Lovčanja, gdje lakovjerac Prudencijo na sliedeći način piše :

"Mletački velikaši u dotičnosti s Istokom, na osobitu zabavu, ponos i čast nabavljali bi čestokrat malih lavića, te bi jih uzgajali u osobitim pretvorim.

Neki vlastelin donese dva mala na svoju imovinu u Lovčanj, gdje budući podrasli, jednoč utekoše, i tumarajući nagazišo na dvoje djece na "Čistoj„, koje i razkidoše.

Po tomu Lavov-čin—Lavčin—Lovčanj.„

O nagoviešťanju Prudencijovu ja bi isti dvoumio, neg imao sam prigodu iztraživati na starim listinam u franjevačkoj knjižnici u Zaostrogu, gdje takovih silesija se je nahodilo glagoljico-getičkim pismenim pisanih; probitačno od kakova učna redovnika. Ovaj ne samo o Lovčanju, dali o svim mjestnim imenim kotara Makarsko-Vrgorsko-Neretvanskoga dosta učno izvodi značenje korenitog naslova, s prilogom nekojih važnih povjestničkih crta one tavne dobi.

Za ove listine morao bi znati pisac *del Compendio storico-cronologico* ...

[8] Stolac, tvrdja u Ercegovini, pod planinom Hergudom, na rieci Bregovi, zauzima znatno mjesto u domaćoj povjesti preko bojevâ rata Kandianskoga, odnosno na okršaje bojne Zagorja i Primorja Makarskoga.

Stolac vodi svoje ime iz davne prošlosti. Od koga je sagradjen nemore se točno dokazati, dočim isti Jukić o postanku njegovu dvostruko sudi. Ja držim da je sagradjen od bana Kulina, pak poljepšan i utvrdjen od Tvrdka II, one dobi kad je bio sagradjen i Brštenik nad Opuzenom u Neretvi.

[9] Tomaševići u Baćini i u Cetini proizlaze od kraljevske obitili bosanske. Zlatna ječerma Stjepana Tomaševića još obstoji u Cetini kod obiteli istoga prezimena. Od Bogopavkovića bosanskih danas živu Giljevići u Baćini.

[10] Grabovica, gola i visoka planina na istoku Gradca; s nje se vidi liepo Gabela i sva Neretva.

[11] Bjelopavlići dodjoše od Bielopolja iza Mostara u Brist. Pradjed ovoga Mirka, Mirko, s došlacim sagradi crkvu S. Mare u Bristu. Od ovoga plemena proizlaze danas Vežići.

[12] U poviestnici od starih doba nosi ime *Maus vipereus.*

[13] Berulium—Vrulja—Brela.

[14] Bešton, Laurencio—Baškavoda—Tučepi.

[15] Labenio—Bočac kod Gradca.

[16] Vasiljanci.

[17] Benediktinci od XI vieka imali su samostan na Struju u Živogostu; danas se tek ruševine opazuju.

[18] Staj Poljica i Rastoka — Stajno Polje kod Drašnica i Zaostroga.

[19] I sad obstoji Zalina kula. Ova je bila izmedju največih, najljepših i najtvrdjih kula u Dalmaciji one dobi. Za oboružati je valjano, Dužd je darovao tri topa i dvanajest šiba.

[20] Dva klanca u Vrgorskom kotaru.

[21] Potok mejašnik izmed Igrane i Živogosta. Sviet gata, da bi se ovdi Zale razgovarao sa svojom vilom posestrinom.

[22] Davor, zviezda (Mars). Petrovkrst, Kolo i Blizanci, suzvidja, u mjesecu srpnju od ponoća iztiču nad Primorjem.

[23] U samostanim prija običavala se je odmah po ponoći pjevati jutrnja, osobito u prekim nezgodam, nesrećam, itd.

[24] Maroši i Tomići, stariuom Hercegovci, bijahu se naselili na Koledniku. Sva je probitačnost, da ovi Tomići bili su suplemenjaci glasovitomu junaku Mijatu. Oba plemena izumrla su. Tek danas opazuju se ruševine njihovih kuća, sagradjenih negda na liepim podvornicam.

[25] *Dubčac* i *Krstina*, dva mala klančića u Drašuicam. Tu Maroši i Ivanović posjekoše 50 Turaka, a dvadeset živih za šalu pustiše, podie livši svakomu 15 a bimbaši Usejinu Ujduroviću 30 lieskovaca.

[26] Ujduri dojdoše od Vrgorca, i naseliše se na Čistoj u Gradcu. Valjda su bili poturice, pak opet provrnuli na staru vjeru, jer se Turci u pjesmam nemilo na Ujdure tuže, n. p.:

"Jo ga Turcim kud Ujduri projdu,
"A Ujdurim kad pred Boga dojdu!"

[27] Bez da bi se povjestničkom istinom pritvrdjivalo koliko je bio strašan boj pri Skoku, očevidno je vidjeti, jer danas novi je put prokrčen gdje je bitka svršila. Tu se opazuje ljudskih kostju, lubura itd., sreslih se (petrificati) i premješanih crljenicom, za aršin debeline pod zemlju. U jurišanju, bitki, plačkanju Jokinu, i koliko se utopi u more, ukupni broj padših Turaka dosiže do osam hiljada. U roblje pade Zali jedan stari turski odža, glasovit u čaroliji i vračarenju; koga uhvati, vodeći za bradu pred Zalu, fra Lovro Lovreta iz Kotišine, koji s četom bijaše pošao u boj iz Zaostroga.

[28] Gradjenje grada na Viteru pjeva se u opreki pjesme kao gradjenje Skadra, gdje *što bi junaci obdan sagradili, vile bi obnoć razorile.*

[29] Jedan mal da ne stogodišnji starac Igranac pripoviedaše koliko je preko predave čuo, da Zale, povrativši se s boja iz Lovčanja, od velikoga umora bijaše tvrdo zaspao za noć i cieli dan na mjestu koje se i danas nazivlje *Zalina ploča.* Serdar Tomica i Nikola Tomić, budući druga četa turska udarila na Ostrožac, dotrkoše da ga probude; Zale ljutit, prenuvši se iz sna, pohiti svoje koplje, potegnu se Tomice, govoreći: *Možda Turci i na spavajućega smiedu udariti?* Tomica umače udarcu bez oprieti se, jer znadjaše Zalinu ćud.

Tad on jami svoj dževerdan *(hote ga Agi Hibruljeviću, dar paše Ercegovačkoga za priznanje junaštva, komu Zale odsječe glavu na Crnoj pod Ljubuškim, gdje ujedno s Jelavićem iz Vrgorca predobi Turke)*, omjeri od oka na veliku dalečinu, omakuu, te pogodi barjaktara u sred čela. Turci, zlokobeći, okrenuše na vrat na nas u bjeg za Mujom Kurbegovićem, komu kasnije Zale odvali glavu. Kad Zale opazi da bježe Turci, okrene se Tomici: *Vidiš, djetetino, da si zlo uradio probudivši me, inače sve bi Turke za židovsku korizmu spremili.* Ova predava danas se malo oprovrgla, jer puk hoće, da je Zale iz kule ubio Turčina u Ostrožačkomu tiesnu, što je nevjerojatno zbog velike dalečine.

